

KOSTEL SV. MIKULÁŠE V BORU U TACHOVA V OBDOBÍ STŘEDOVĚKU

ZANIKLÁ SVATYNĚ A NEKROPOLE RODU ŠVAMBERKŮ, PROMĚNA VĚŽE V PRŮBĚHU STALETÍ

ROMAN LAVIČKA

Church of Saint Nicholas in Bor near Tachov in the Middle Ages

The Vanished Sanctuary and Necropolis of the Schwamberg Family. The Transformation of the Tower over the Centuries

Based on the analysis of the structure remains and sometimes ignored written and iconographic sources, the study presents new information about the appearance and furnishings of the vanished medieval parish church of Saint Nicholas in Bor near Tachov. No later than the end of the 14th century up to the mid-18th century, the funeral chapel of the prominent Schwamberg family of nobles was situated at the choir. The chapel's appearance and furnishings can be reconstructed to some extent according to written sources and historical vedute. A belfry with a guardhouse built at the end of the first third of the 16th century is a remarkable part of the structure and the only one to have remained since the Middle Ages. The tall tower near the parish church expresses the growing confidence of the municipality and the visual counterbalance to the defence tower of the adjacent castle. Throughout five centuries, it had several roof types and especially the latest renovation from 1990–1992 gives food for thought about the approach of contemporary heritage care to the reconstruction of cultural monuments.

Keywords: Bor near Tachov – parish church – medieval architecture and altars – the Schwambers – necropolis – stonemasons – building development – heritage care

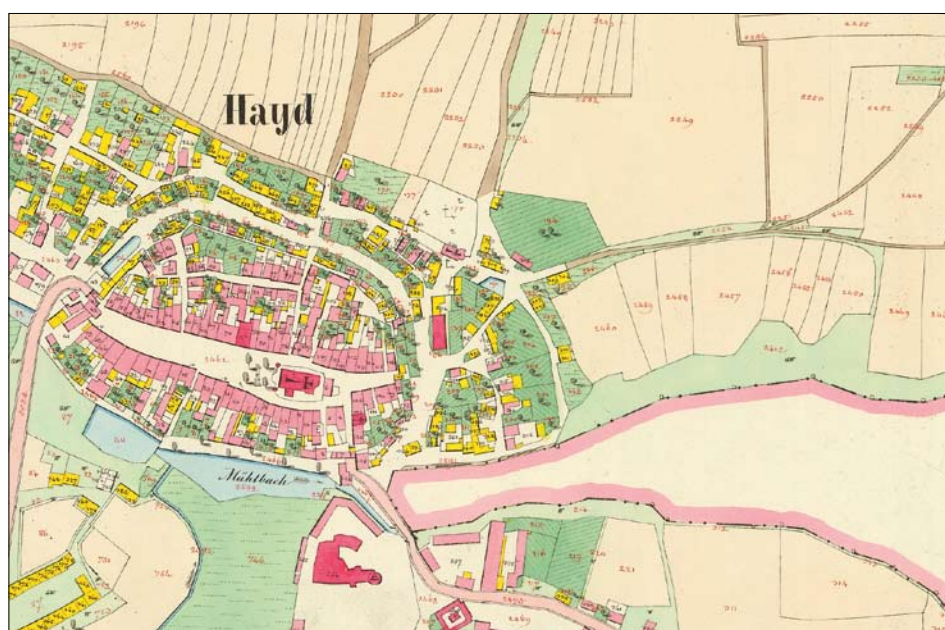
Studie přináší na základě rozboru pozůstatků stavby a někdy i opomíjených písemných a ikonografických pramenů nové poznatky o vzhledu a vybavení zmizelého středověkého farního kostela sv. Mikuláše v Boru u Tachova. Nejpozději od konce 14. století až do poloviny 18. století stála při kněžišti pohřební kaple významného šlechtického rodu Švambergů, jejíž podobu a vybavení lze do jisté míry rekonstruovat na základě písemných pramenů a historických vedut. Pozoruhodnou stavební částí, která jako jediná přetrvala z období středověku až do současnosti, je zvonice se strážnicí zbudovaná koncem první třetiny 16. století. Vysoká věž při farním kostele se stala výrazem vzrůstajícího sebevědomí městské obce a vizuální protíváhou obranné věže sousedního hradu. Během pěti století své existence vystřídala několik typů zastřešení a zejména její poslední rekonstrukce v letech 1990–1992 přináší řadu podnětů k zamyšlení nad přístupem soudobé památkové péče k obnově kulturních památek.

Klíčová slova: Bor u Tachova – farní kostel, středověká architektura a oltáře, Švambergové, nekropole, kameníci, stavební vývoj, památková péče

<https://doi.org/10.56112/pp.2022.2.01>

ÚVOD

Středem každého významnějšího sídliště se od středověku stal farní kostel, který sloužil nejen k uspokojování duchovních potřeb obyvatel, ale rovněž je doprovázel v nejvýznamnějších okamžicích života od narození až do smrti. Budování a údržbu kostela zajišťoval zprvu především patron, obvykle šlechtic, který pak spolurozhodoval o osobě duchovního, za což mu náleželo mimo jiné i čestné místo pohřbu uvnitř kostela. Nejinak tomu bylo i v případě farního kostela sv. Mikuláše v Boru u Tachova, který byl sice v letech 1739–1749 z větší části nahrazen barokní novostavbou, ale studiem zachovaných

Obr. 1: Bor u Tachova (okres Tachov), půdorys města. Kostel sv. Mikuláše je zakreslen na náměstí, při dolním okraji půdorys hradu, císařský povinný otisk stabilního katastru roku 1838 (© ČÚZK, Ústřední Archiv).

pozůstatků středověké stavby v kombinaci s výpovědí písemných pramenů a tří dosud ne zcela využitých historických vedut města, lze podobu a vybavení z větší části zaniklého kostela do jisté míry rekonstruovat.¹⁾

„KAPLE PANNY MARIE POČETIE, KTERÁŽTO SLOVE V SIENCI“ JAKO POHŘEBNÍ MÍSTO ŠVAMBERKŮ

Stejně tak, jako si šlechtické rody budovaly svá reprezentativní sídla – hrady, zámky, nebo i výstavnější tvrze, aby v tehdejší společnosti manifestovaly svou moc, společenský status a majetek, stejně tak dbaly o místo, kde měly spočinout na konci životní pouti k věčnému odpočinku. Vzhledem k legitimní snaze zachovat kolektivní paměť na svou osobu, či rod a potřebě zajistit si přímluvy za spasení duše prostřednictvím mší a modliteb, se tyto nekropole obvykle nalézaly v klášterech nebo kostelech, k nimž měl šlechtický rod mnohdy také patronátní právo.²⁾ Nejinak tomu bylo i v případě Švambergů, kteří ve středověku využívali jako jedno z hlavních sídel mimo nominátního hradu známého současně jako Krasíkov, také vodní hrad v Boru u Tachova při zemské cestě z Čech do Bavorska.

Nejpozději v 80. letech 14. století si zvolili, a pravděpodobně i zbudovali jako pohřební místo kapli Početí Panny Marie při farním kostele sv. Mikuláše v rezidenčním městě Boru. Bratři Bušek (žil ještě 1394) a Bohuslav († cca 1401)³⁾ ze Švamberka společně se svou matkou Annou rozenou z Dubé († 1393)⁴⁾ zde 18. května 1388 založili při kapli „na věčné časy“ fundaci pro kněze Hostka a jeho nástupce⁵⁾ ve výši 10 kop stříbrných pražských grošů vyplácených ročně z výnosů nedaleké vesnice Skviřín.⁶⁾ Zmíněný „milý a zbožný“ kaplan navíc dostal od fundátorů právo lovit ryby v potůčku v Jirně⁷⁾ v blízkém okolí, které však po jeho smrti už nepřešlo na nástupce. Kněží živení

z této nadace měli za povinnost v dotčené kapli sloužit po celý rok týdně čtyři čtené mše za zemřelé, za spásu duší rodičů a příbuzných. Pokud by však z jakéhokoliv důvodu bohoslužbu vynechali, pak měli jako pokutu darovat dva pražské groše křesťanským chudým přede dveřmi kaple. Popsaná fundace byla potvrzena 26. listopadu 1388 a zanesena do erekcčních knih.⁸⁾

Další zprávy o pohřebním místě Švambergů v borském farním kostele jsou sice o století mladší, zato však přináší nové informace o jeho podobě a fungování. Bohuslav VII. ze Švamberka zesnul 15. února 1490 a jeho tělo spočinulo v kapli Početí Panny Marie v borském farním kostele.⁹⁾ Krátce na to došlo z iniciativy jeho druhé manželky, pozůstalé Konstancie Šlikové z Holíče († kolem 1500)¹⁰⁾ a jejich syna Jindřicha ze Švamberka († 1523) nejen k úpravě rodového pohřebního místa, ale i k rozšíření mešních nadací. Vdova původně koupila od syna Jindřicha za 300 kop grošů českých z jeho dědického podílu ve městě Boru roční plat 17 kop grošů českých plynoucích z domů, krčem, poddanských dvorů, polí, luk a dalšího majetku k zajištění liturgického provozu pohřebního místa. V březnu nebo dubnu roku 1494 daroval Jindřich ze Švamberka tento plat ke „kapli panny Marie početie, kteráž jest udělána před kostelem sv. Mikuláše v Boru, kterážto kaple slove v Sienci“. Kaplanům zde tak mělo být na věčné časy vypláceno ročně 14 kop grošů, polovina na sv. Jiří a druhá na sv. Havla. Jeden a půl kopy mělo sloužit na nákup vosku a stejná částka byla určena na lampu ve zmíněné kapli.¹¹⁾ Kněží za to byli povinni sloužit zádušní mše za Bohuslava ze Švamberka a Konstancii rozenou Šlikovou.¹²⁾

Na podzim, 24. listopadu roku 1495 upravil Jindřich ze Švamberka příjmy pro kapli „Matky Boží v Boru, v městě mém podle kuoru i kostela svatého Mikuláše i fary, v kteréžto kaple ležie neboštík pan otec moj dobré paměti.“ Tehdy se zde kněží vyplácel další plat 10 kop grošů českých z nedaleké vsi Skviřína. Při revizi listin se však zjistilo, že polovina výnosu, tedy pět kop grošů náleží k oltáři svatého Jana Křtitele v borském farním kostele. Jindřich tedy rozhodl, aby se renty vyplácely v souladu se starými, stále platnými zápisy a tedy, aby se vydávalo 5 kop grošů plynoucích ze Skviřína znovu ke zmíněnému oltáři svatého Jana Křtitele. Vzniklý výpadek příjmů pro kněze mariánské kaple se pak zavázal nahradit ve stejné výši ze svých důchodů ve městě Boru s výplatním termínem jedné poloviny na sv. Jiří a druhé na sv. Havla. Ročně tak mělo být k dispozici 10 kop grošů, za což „ty oba dva kaplani, když to slušně bude moci býti, mají vždy každý den slůžiti, jeden ranní mši Matce Boží a druhý na den převeliké mše podle běhu a časův a zřízení obyčeje Arcibiskupství pražského.“¹³⁾

8) C. Borový ed., o. c. v pozn. 5, s. 291, č. 431.

9) J. Emmner ed., Pozůstatky desk zemských království českého roku 1541 pohořelých II. Praha 1872, s. 463, C, 10 – březen nebo duben 1494; G. Schmidt, o. c. v pozn. 6, s. 6. – uvádí zasvěcení kaple „hl. Maria (Siena)“, neboť nepochybně neporozuměl výrazu „v Sienci“, a proto jej zaměnil za slovo „Siena“.

10) J. Jánický, o. c. v pozn. 3, s. 116 – Konstancie Šliková z Holíče se v roce 1458 provdala za Bohuslava VII. ze Švamberka (†1490). Autor uvádí jako dobu jejího úmrtí rok 1494, což není možné, neboť ještě roku 1500 byl na její žádost vydán v Římě odpustkový list pro kapli Početí Panny Marie v borském kostele – viz níže v textu.

11) J. Emmner ed., o. c. v pozn. 9.

12) G. Schmidt, o. c. v pozn. 6, s. 6.

13) Státní oblastní archiv (dále jen SOA) Třeboň, fond Cizí statky Třeboň (1205–1797), č. 291, listina z 24. listopadu 1495, dostupné online:

1) Při výzkumu a přípravě této studie mi byla velmi nápomocna paní Marie Fantová z farního úřadu v Boru a Ing. Galina Marianna Kortanová, kastelánka zámku Bor, dále Mgr. Karel Matásek a další kolegové z Národního památkového ústavu (dále jen NPÚ), územního odborného pracoviště v Plzni (dále jen ÚOP PL), za což jim upřímně děkuji.

2) K problematice šlechtických nekrolí viz R. Šimůnek, Paměť a tradice v prostředí české šlechty v pozdním středověku, *Medievalia Historica Bohemica* 10, 2005, s. 199–246; *tjž.*, Historikův virtuální svět. Interiér kostela jako typ reprezentativního prostoru v pozdním středověkých Čechách, in: M. Nodl – F. Šmahel edd., *Rituály, ceremonie a festivity ve střední Evropě 14.–15. století*, Praha 2009, s. 257–298; *tjž.*, *Reprezentace české středověké šlechty*, Praha 2013, zejm. s. 67–123; P. Král, Kult předků. Paměť a smrt v myšlení české šlechty na počátku novověku, in: V. Bůžek – P. Král edd., *Paměť urozenosti*, Praha 2007, s. 173–187.

3) J. Jánický, Páni ze Švamberka. Pětisetletá sága rodu s erbem labutě. Domažlice 2006, s. 96–97.

4) Tamtéž, s. 31, 96–97 – Anna z Dubé byla vdova po Bohuslavu III. ze Švamberka (†1379/1380).

5) C. Borový ed., *Libri erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV. et XV., Liber III.* (1385–1390). Praeae 1879, s. 291, č. 431.

6) G. Schmidt, *Privilegien der Herren von Schwanberg für ihre Stadt Haid*, *Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen*, 67. Jahrgang, 1929, s. 1–36, zde s. 6. Podle autora byla zmíněná roční renta ve výši 10 kop grošů přenesena ze dvora Lukavice (dnes již prakticky zaniklý panský dvůr u rybníků při Lukavickém potoce severozápadně od Boru) na vesnici Skviřín.

7) „*rivulum in Gyryna*“ – Ještě podle smlouvy z roku 1865 dostával věžný od obce pevný plat a bylo mu mimo jiné přiděleno pole na „*Gyrském vrchu*“ a louka na „*Gyrské pastvině*“, k tomu W-D. Hamperl, *Děkanský kostel sv. Mikuláše*, 1987 (překlad K. Máca), rkp., Archiv zámku Bor, sign. 14a, s. 81–109, zde s. 106.

Jindřich ze Švamberka tedy toho roku zřídil a finančně zajistil místo druhého kněze při mariánské kapli, které mělo původně vzniknout až po jeho smrti na základě naplnění závěti. Dědicové tak byli tohoto závazku zbaveni mimo povinnosti dbát „než toliko [o] opravu kaply a obrazův ozdoby, čehož bych já za svého zdraví nezpůsobil a nezjednal, jakož v tom kšaftu psáno stojí.“¹⁴⁾

O pět let později, na žádost Jindřichovy matky Konstancie Šlikové z Holiče udělili římsí kardinálové 26. března 1500 těm, kteří zbožně navštíví „*Cappella Conceptionis beate Marie virginis sita in eccl[es]ia parochial[is] sancti Nicolai in Civitate Borr*“, budou se zpovídat a přijímat svátost, přispějí na její stavbu, opravu a údržbu, nebo na knihy, osvětlení, výzdobu a jiné věci potřebné pro bohoslužbu, nebo zbožně navštíví mariánskou kapli o svátcích Nejsvětější Trojice, Početí Panny Marie a sv. Michaela Archanděla, na věčné časy 100 dní plnomocných odpustků.¹⁵⁾ Vidíme zde prakticky kontinuální snahu zajistit si přímluvy za spásu duše nejen formou placených mší, ale i účasti laiků, neboť tehdy podle všeobecného přesvědčení platila modlitba chudých u Boha mnohem více než modlitba bohatých.¹⁶⁾

EXKURZ – PUTUJÍCÍ POHŘEBNÍ MÍSTO JINDŘICHA ZE ŠVAMBERKA († 1523)

Ze zachovaných písemných pramenů je zřejmé, že se Jindřich ze Švamberka po smrti svého otce Bohuslava spolu s matkou Konstancií svědomitě staral o pohřební kapli při borském farním kostele, kde našla místo posledního odpočinku i jeho manželka Markéta z Rožmitálu, která zesnula na konci roku 1496.¹⁷⁾ Dalo by se tedy předpokládat, že i on měl v úmyslu spočinout zde vedle svých předků, neboť zavázal k péči o pohřební kapli dědice ve svém kšaftu sepsaném před rokem 1495.¹⁸⁾ Ke změně

Obr. 2: Bor u Tachova, kostel sv. Mikuláše od jihovýchodu při pohledu z věže hradu, červen 2022 (všechna foto R. Lavička, není-li uvedeno jinak).

rozhodnutí zřejmě došlo někdy na přelomu prvního a druhého desetiletí 16. století, kdy významně investoval do přestavby rodového sídla, hradu Švamberku.¹⁹⁾ O úpravách tamější hradní kaple se sice písemné zprávy z této doby nedochovaly, ale o Jindřichově snaze zříditi si zcela samostatné pohřební místo se dozvídáme z následujících kroků. Svému synovci Kryštofovi († 1534) zaslal 7. srpna 1515 do Boru list, kde jej mimo jiné žádá, aby olomouckého světicího biskupa Martina Göschla († kolem 1533), kterého zajistil především pro vysvěcení kaple budovaného borského špitálu, vzal za stejným účelem na hrad Švamberk.²⁰⁾ Borská špitální kaple sv. Alžběty byla vysvěcena v hrubé a nedokončené podobě se třemi oltáři 22. srpna 1515 a zřejmě krátce před tím byl konsekrován i hlavní oltář kaple sv. Jiří na hradě Švamberk.²¹⁾ V závěti sepsané 27. září 1520 připomíná Jindřich ze Švamberka ohledně zajištění své posmrtné spásy, „[...] a také jakož sem nadal troje kaplanství na hradě Švamberk v kaple sv. Jiří také odkazuji a jmíti chci, aby se tomu všemu dosti dalo vedle mého nadání a dskami zapsání, a tu aby na svatých mšech a službě boží za mne a za předky mé, pána Boha prosili, a to všecko rozkazují a povinen bude jim vydati a dáti urozený pan Krystoffor, strejc můj od dne smrti

<https://www.monasterium.net/mom/CZ-SOAT/CizyStatky/291/charter> [10. 04. 2022].

14) SOA Třeboň, o. c. v pozn. 13, č. 291, listina z 24. listopadu 1495.

15) SOA Třeboň, o. c. v pozn. 13, č. 292, listina z 26. března 1500, dostupné online: <http://monasterium.net/mom/CZ-SOAT/CizyStatky/292/charter> [10. 04. 2022].

16) R. Lomíková, Vizitační protokoly cisterciáckých klášterů ve 14. století. Diplomová práce, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin, Praha 2006, rkp., s. 100–101, dostupné online: <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/4570> [07. 03. 2022].

17) J. Köferl, Der politische Bezirk Tachau. Eine Heimatskunde für Haus und Schule. Tachau 1890, s. 444; *Kronika farnosti Boru*, 1981 (překlad K. Máca – J. Brožek), rkp., Archiv zámku Bor, sign. 22a, s. 17.

18) SOA Třeboň, o. c. v pozn. 13, č. 291, listina z 24. listopadu 1495 – „... tehdy jakož sem já nadepsaný Heinrich ze Švamberka v svém kšaftu, kterýž sem prve učinil a rozkázal, aby od dědicův a budoucích mých kaplanství druhé nadáno do té kaply bylo, již nebudou dědicové a budoucí moji povinni toho kaplanství nadávati ani způsobovati. Než toliko opravu kaply a obrazův ozdoby, čehož bych já za svého zdraví nezpů-

sobil a nezjednal, jakož v tom kšaftu psáno stojí, to budú povinni zjednatí a způsobiti i jiné všechny věci, které v tom kšaftu napsány jsú...“

19) F. Mareš ed., Materialie k dějinám umění, uměleckého průmyslu a podobným, in: Památky archaeologické a místopisné XVI, č. 7–8, Praha 1893–1895, sl. 466–478, zde sl. 469, XXXII. Zprávy o mistrech při stavbách na zámku Krasíkově, č. 1–5; M. Novobilský – P. Rožmberský, Hrad Krasíkov neboli Švamberk. Plzeň 1997, s. 22–23; J. Anderle – Z. Procházka, Dějiny a stavební vývoj kaple a hrobky na hradě Švamberku-Krasíkově, *Castellologica Bohemica* 12, 2010, s. 193 až 236, zde s. 194.

20) A. Rezek – F. Mareš – J. Kalousek edd., A. XXX – Dopisy rodu Švamberského z let 1449–1526, in: J. Kalousek ed., Archiv český, čili, Staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích XV. Praha 1896, č. 203, s. 113.

21) SOA Třeboň, o. c. v pozn. 13, č. 293, listina z 22. srpna 1515, dostupné online: <https://www.monasterium.net/mom/CZ-SOAT/CizyStatky/293/charter> [10. 04. 2022].

Obr. 3: Bor u Tachova, hrad, bývalé sídlo Švamberků od severozápadu při pohledu z věže kostela sv. Mikuláše, červen 2022.

*mé tak jako se svrchu píše.*²²⁾ Malovaný pamětní nápis, čitelný ještě roku 1601 v klenuté chodbě na hradě Zvíkově dokládá, že Jindřich zemřel ráno 16. ledna 1523 a po čtyřech dnech, 20. ledna spočinul v kapli na hradě Švamberku.²³⁾ Později byly jeho ostatky převezeny do švamberské hrobky zbudované ve františkánském klášterním kostele Nanebevzetí Panny Marie v Bechyni,²⁴⁾ kde v samostatném hrobě odpočíval i jeho synovec Kryštof.²⁵⁾

ŠVAMBERSKÁ NEKROPOLE V BORSKÉM KOSTELE NA POČÁTKU 17. STOLETÍ

Další a poslední svědectví o podobě zaniklé švamberské nekropole v borském farním kostele je znovu o století mladší. Bohuslav VII. ze Švamberka († 1490) uzavřel

22) Národní archiv (dále jen NA) Praha, fond Desky zemské větši 1541–1869 (dále jen DZV), inv. č. 6, Kvatern červený II. 1544–1606, fol. 128 – závěť Jindřicha ze Švamberka – 1520, *ten čtvrtek před svatým Václavem dědicem českým*.

23) NA Praha, fond DZV, inv. č. 175, Kvatern památný karafiátový od 1600 do 1601 (Nelkenfarber Gedenkquatern), fol. N. 3., dostupné online: <https://vadamecum.nacr.cz/> [15. 03. 2022].

24) A. Sedláček, Hrad, zámky a tvrze království Českého 13. Plzeňsko a Loketsko. Praha 1905, s. 46; NA Praha, fond DZV, o. c. v pozn. 23, fol. N. 4. – zpráva komorníka Jana Třeboňského z roku 1601: „*Na Bechyni v klášteře přiveden jsem do kostela Matky Boží... V témž kostele nedaleko svrchu psaného kamene hrobového hned proti dveřím kostelním ukázán mi sklípek podzemí, kdež se páni z Švamberka kladou... Truhel celých v témž sklípku XIII a množství jiných již porušených jest a toliko na té jedné svrchu psané truhle titul pana Hendrycha ze Švamberka nalezen jest...*“

25) NA Praha, fond DZV, o. c. v pozn. 23, fol. N. 4 – zpráva komorníka Jana Třeboňského z roku 1601: „*Na Bechyni v klášteře přiveden jsem do kostela Matky Boží, před prostředním pilířem uprostřed kostela, ukázán mi kámen hrobový mramorový okolo něho mříže železná, na kameni obraz celý v kyrsu a okolo něho text tento vtesán jest, [Kryštof ze Švamberka †1523]... Nad tím kamenem praporek s erbem jeho s labutí zavěšen jest...*“ K náhrobkům v klášterním kostele v Bechyni naposledy viz J. Chlíbec – J. Roháček, Šlechtické nekropole doby jagellonské a raného novověku – jejich význam a funkce: Bechyně a Némčice, Zprávy památkové péče 80, č. 2, 2020, s. 200–208, zde s. 201–203.

s Vokem II. († 1505) a jeho bratrem Petrem IV. z Rožmberka († 1523) již roku 1484 v Kolíně nad Labem dědičnou smlouvu o vzájemném nástupnictví v případě, že by jeden z rodů vymřel. Polozapomenutý dokument se stal znovu aktuální na konci života Petra Voka z Rožmberka († 1611), kdy bylo zřejmé, že je posledním potomkem slavného rodu a na obzoru se rýsovala velká pozůstalost. Jan Jiří ze Švamberka († 1617) se svými příbuznými vznesl roku 1597 odpor proti zápisu do desk zemských, jímž Petr Vok († 1611) z Rožmberka jako úhradu dluhu dědičně postoupil Janu Zrinskému, hraběti ze Serynu († 1612) hrad a město Rožmberk (nad Vltavou), městečka Cetviny, (Dolní) Dvořiště, Myšlany (Horní Dvořiště), Rožmitál (na

Šumavě) a Frymburk se vším, co k nim patří. Švamberekové uvedli, že se jim a jejich dědicům tímto aktem stala škoda, přičemž se odvolávali na zmíněnou dohodu z roku 1484.²⁶⁾ Jan Jiří ze Švamberka pokračoval v uplatňování nároků na rožmberské dědictví a počátkem roku 1601 se před zemským soudem pustil do boje za uznání platnosti rožmbersko-švamberské smlouvy. Mnohaletý spor skončil dohodou obou stran 8. dubna 1609 a o rok později Petr Vok sepsal poslední vůli, v níž uznal nárok Švamberků na větší část rožmberského majetku.²⁷⁾

V tomto vleklém sporu o dědictví byl Jan Třeboňský,²⁸⁾ jeden z několika komorníků při úřadu desk zemských 29. června 1601 pověřen, aby ohledal a vytvořil soupis švamberských hrobů, náhrobků a nápisů v klášterech, kostelech a na švamberských sídlech. Tento nižší zemský úředník dorazil již 10. července „*v pátek po sv. Prokopu léta 1601*“ do Boru, kde si prohlédl farní kostel v přítomnosti malíře Jana Lazara, Pavla Záhořanského z Orlíku a řady pamětníků – Jakuba Ebrharta, úředníka jeho milosti pánu ze Švamberka na Boru (stár 64 let), Jana Smiška, který býval u nebožtíka pana Jana Erazima ze Švamberka krejčím (75 let), postřihače Jana Koleno (55 let), hrobaře Wolfa (60 let) „*i jiných mnoha sousedův z města Boru*“. Komorník Jan Třeboňský si ve švamberské kapli poznamenal polohu

26) NA Praha, fond DZV, inv. č. 92, Kvatern větší zápisný rozynový od léta 1597 do 1602 (Rosinenfarber größerer Schuldverschreibungsquatern), zápis C 5 z roku 1597, dostupné online: <https://vadamecum.nacr.cz/> [15. 03. 2022].

27) J. Pánek, Poslední Rožmberkové. Praha 1989, zejm. s. 308–309, 321–322; J. Kubeš, Švamberský dvůr v Třeboni v letech 1611/1612–1620, in: V. Bůžek – P. Král edd., Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku. Opera historica 7. České Budějovice 1999, s. 441–468, zde s. 442–444; J. Janský, o. c. v pozn. 3, s. 392–403; A. Kubíková, Testament posledního Rožmberka, in: M. Gaží ed., Rožmberkové. Rod českých velmožů a jeho cesta dějinami. České Budějovice 2011, s. 104–105.

28) P. Burdová, Úřad desk zemských, in: Sborník archivních prací 36, č. 2, 1986, s. 273–381, o funkci komorníků včetně jmenovitého seznamu viz s. 358–367, s. 364 – Jan Třeboňský byl komorníkem při úřadu desk zemských v letech 1596–1620.

i podobu zachovaných náhrobků a pořídil opisy pamětních textů náhrobků Bohuslava ze Švamberka († 15. února 1490), Volfa ze Švamberka († 27. listopadu 1505), Jana ze Švamberka († 21. ledna 1533), Bartoloměje ze Švamberka († 17. května 1560), a zaujalo jej také „*epitaphium z kamene bílého, na němž obraz dobré paměti Pana Jana Asmi [Jana Erazima ze Švamberka, † 10. května 1580] a paní manželky jeho [Kunky z Weitmile] s erby vytesaný, zlatem a barvami vykládaný, a tento text německy vytesaný a též zlatem vyložený... A nad tím epitaphiem praporec černého tafetu s erbem a nápisem jména Páně zavěšen jest*“. V kapli se rovněž nalézal „*blíž k oltáři druhý praporec zavěšený, na něm erb s labutí Páně Švamberka s obů*

Obr. 4: Bor u Tachova, kostel sv. Mikuláše od jihovýchodu při pohledu z náměstí, červen 2022.

stran namalovaný a tento text napsán jest: 1590, Hans Wilhelm Herr von Švamberk und zu der Haidt.“ Náhrobek Viléma se zde nenalézal, neboť jeho tělo bylo, stejně jako ostatky Jana Erazima ze Švamberka, uloženo v klenuté kryptě pod podlahou kaple, „*o tom mi správu dali*.“²⁹⁾

PODOBA ZANIKLÉ STŘEDOVĚKÉ POHŘEBNÍ KAPLE ŠVAMBERKŮ

Švamberkové si nechali samostatnou pohřební kapli Početí Panny Marie přistavět k patronátnímu farnímu kostelu sv. Mikuláše v Boru někdy ve třetí čtvrtině, nejpozději však v 80. letech 14. století. Na konci 15. století se dozvídáme, že „*kaple... jest udělána před kostelem sv. Mikuláše v Boru, kterážto kaple slove v Sienci*“³⁰⁾ a ležela „*podle kuoru i kostela svatého Mikuláše*.“³¹⁾ V 17. století jsme zpraveni o tom, že „*v městě Boru, v kostele sv. Mikuláše, v kterémžto kostele dva kůry sou, v tom jednom kůru, po levé straně toho kostela ležícím, aneb kaple*“ se nachází.³²⁾

Soudobé označení švamberské kaple zdrobněle jako sínec napovídá, že dotčený prostor byl z hlediska funkce chápán jako vedlejší, nikoliv hlavní, za jaký se z hlediska liturgie v rámci kostela jistě dalo považovat jen kněžiště. Ve vztahu k celému chrámu mohli tedy současníci vnímat a nazývat boční kapli jako „*sienci*“ (ženský rod je obvyklejší), tím spíše, že z některých dokladů se zdá, jako by vedlejším kritériem pro takové pojmenování byla přítomnost výrazných sloupů nebo přinejmenším klenby.³³⁾ V případě polohy kaple je důležité označení – před kostelem, podle

kuoru i kostela a zejména pak nejmladší poznámka „*v kostele dva kůry sou, v tom jednom kůru, po levé straně toho kostela ležícím, aneb kaple*“. Slovem kůr se v rámci kostela označovalo ve středověku především kněžiště,³⁴⁾ které bylo obvykle klenuté a švamberská pohřební kaple připomínala právě svou konstrukcí, respektive klenbou a vybavením s oltářem malé kněžiště, tedy zmiňovaný druhý kůr. Uvedená levá strana kostela byla vnímána a určována směrem k hlavnímu oltáři, tedy v našem případě stála kaple na severní straně kostela a velmi pravděpodobně navazovala přímo na presbytář, a proto byl kostel popisován jako stavba, kde jsou dva chóry. Uvedená poloha rovněž vysvětluje, proč není tento objekt zachycen na nejstarších vedutách města, které jej zobrazovaly zpravidla z jižních směrů. Pohřební kaple tedy ležela vždy v zákrytu za hmotu farního kostela.

Některé a pravděpodobně ty nejstarší švamberské náhrobky se nalézaly od počátku v podlaze, neboť při snaze opsat text z památníku Bohuslava ze Švamberka († 1490) si komorník desek zemských na počátku 17. století poznamenal: „*ostatek přečísti se nemohl, protože kámen v krajích hrubě schozen byl*.“³⁵⁾ Naopak v případě polychromovaného a zlatem vykládaného mramorového epitafu Jana Erazima ze Švamberka († 1580) a jeho manželky Kunky z Weitmile lze předpokládat kvůli sochařskému provedení postav jeho zavěšení na stěně. V mladší době, nejpozději v druhé polovině 16. století byla pod podlahou zbudována klenutá krypta pro ukládání ostatků. Tím se nepochybně vyřešil problém s nedostatkem místa a samotné ukládání rakve pak nijak neomezovalo provoz v kapli, jako v případě pohřbů do země realizovaných v interiéru. Součástí paměti na zemřelé zde nebyly jen samotné náhrobky, ale

29) NA Praha, fond DZV, o. c. v pozn. 23, fol. N. 1. až N. 5. Zkrácenou edici protokolu viz A. Sedláček, Hroby pánů ze Švamberka, in: Památky archaeologické a místopisné VII, č. 5, Praha 1868, sl. 449–451, zde sl. 450.

30) J. Emmler ed., o. c. v pozn. 9.

31) SOA Třeboň, o. c. v pozn. 13, č. 291, listina z 24. listopadu 1495.

32) NA Praha, fond DZV, o. c. v pozn. 23, fol. N. 1. až N. 5.

33) Za konzultaci a výklad staročeského slova „sínec“ velmi děkuji PhDr. Petru Nejedlému, Ph.D. z Ústavu pro jazyk český, AV ČR v Praze.

34) Heslo kůr, Elektronický slovník staré češtiny. Praha, oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, dostupné online: <http://vokabular.ujc.cas.cz> [03. 06. 2022]; J. Gebauer, Slovník staročeský, I–II. Praha 1903 a 1916.

35) NA Praha, fond DZV, o. c. v pozn. 23, fol. N. 1. až N. 5.

i malované korouhve s rodovými erby: „a nad tím epita-
phiem praporec černého tafetu s erbem a nápisem jména
Páně zavěšen jest... blíž k oltáři druhý praporec zavěšený,
na něm erb s labutí...“³⁶⁾ Z hlediska účelu nezbytný a pr-
vořadý prvek ve vybavení kaple představoval oltář, který
byl jistě v souladu s patrocinielem prostoru zasvěcen Poče-
tí Panny Marie. Základní část tvořila vždy zděná oltářní
menza, která mohla být doplněna nějakou formou na zdi
nebo dřevěné desce malovaného nástavce, v pozdější do-
bě doplněného řezbou, či sochami. Nacházely se zde rov-
něž svícny a lampa na věčné světlo, jak vyplývá z nadace
Jindřicha ze Švamberka ustanovené na jaře roku 1494.³⁷⁾
K vybavení patřily i nezbytné liturgické předměty – kalich,
patěna, textil a další náčiní potřebné k sloužení zádušních
mší určenými fundacími kaplany. Podle zprávy z roku
1518 měl být v kapli ještě druhý oltář zemského patrona,
u kterého chtěla Markéta Rajštajnarová zřídit na své ná-
klady a se svolením Švamberků „kaplanstvie, aby bylo
u svatého Václava tu v sienci u fary na Boru“.³⁸⁾

O nezbytné výzdobě ve formě nástěnných maleb, des-
kových obrazů, soch nebo dalšího mobiláře však v pří-
padě švamberské kaple v Boru nemám žádné konkrétní
zprávy. Víme jen, že Jindřich ze Švamberka při úpravě
nadací pro kaplany v roce 1495 připomněl, že ve své zá-
věti zavázal dědice povinností dbát „než toliko [o] opravu
kaply a obrazů ozdoby.“³⁹⁾ Dosud málo poznaným, za
to jediným pozůstatkem středověkého vybavení kostela,
nebo snad přímo švamberské kaple je rozměrný deskový
obraz Panny Marie Klasové (164 × 110,5 cm) jako služeb-
nice v chrámu,⁴⁰⁾ který vznikl kolem roku 1480 a byl na-
posledy zavěšen v kněžišti, nad vstupem do sakristie.⁴¹⁾
V horních rozích desky jsou namalovány rodové znaky⁴²⁾ –
vpravo erb Šliků, čtvrcený štít, který má v 1. a 4. černém
poli zlatého lva a ve 2. a 3. červeném poli stříbrný hrot,
uvnitř polí prstence opačných tinktur (2 + 1), vlevo je na
druhém erbu namalována ve zlatém poli černá slezská
orlice s perisoniem na prsou.⁴³⁾ První znak lze připsat již
několikrát zmíněné donátorce Konstancii Šlikové z Holčic

36) Tamtéž.

37) J. Emmeler ed., o. c. v pozn. 9.

38) A. Rezek – F. Mareš – J. Kalousek edd., o. c. v pozn. 20, č. 246, s. 147 –
Na Zvíkově, 13. října 1518.

39) SOA Třeboň, o. c. v pozn. 13, listina z 24. listopadu 1495.

40) E. Poche ed., Umělecké památky Čech 1. A–J. Praha 1977, s. 101–
102 s obr.; J. Royt, Desková malba, in: J. Fajt ed., Gotika v západních
Čechách II. Plzeň 1995, s. 456–471, zde s. 460–461.

41) Deskový obraz je od roku 1968 registrovanou movitou kulturní pa-
mátkou, r. č. ÚSKP 73574/34-1679. V roce 1998 byl restaurován
a roku 2005 jej koupila Národní Galerie v Praze, akvizice č. 32/2005,
inv. č. O 18208. Dnes je vystaven v expozici Sbírký starého umění
v Anežském klášteře v Praze a v borském kostele se nad vchodem
do sakristie nalézá již jen kopie obrazu.

42) J. Royt, o. c. v pozn. 40, s. 460 – erby při spodním okraji byly připo-
jeny v 19. století po renovaci obrazu a připomínají tehdejší majitele
borského panství – Karla Heinricha, 6. knížete Löwenstein-Wertheim
a jeho druhou manželku Sophii, princeznu von und zu Liechten-
stein.

43) Restaurování obrazu prokázalo, že se v původní podobě zachoval
pouze šlikovský erb, druhý erb s orlicí je zřejmě kopií původního.
Znaky z 19. století na spodním okraji obrazu zakrývají středověké
erby neznámé podoby, z nichž levý je čtvrcený, pravý půlený a pod-
le restaurátorů oba obsahují reliéfní kresbu rostlinných úponků (?).
K tomu viz blíže R. a. M. Hamsíková, P. Marie Klasová. Bor u Tachova,
kostel sv. Mikuláše. Restaurátorská zpráva, Praha 1998, rkp.,
nestr. (uloženo v NG Praha, archiv RZ, inv. č. E 188). Za konzultaci
a určení erbů, respektive jejich nositelů velmi děkuji Mgr. Vladimí-
ru Červenkově ze SOA v Plzni, pracoviště Klášter u Nepomuka.

Obr. 5: Bor u Tachova, kostel sv. Mikuláše od severovýchodu při pohledu
z náměstí, červen 2022.

(† 1500), jejíž prakticky totožný erb nalézáme vedle erbu
manžela Bohuslava ze Švamberka († 1490) na východní
stěně kaple na hradě Zvíkov. Druhý, rovněž neurčený znak
se slezskou orlicí zřejmě připomíná její matku Anežku
(Agnes), kněžnu Olešnickou († 1448), která se provdala za
Kašpara Šlika († 1448).⁴⁴⁾ Vzhledem k historickým okol-
nostem a k námětu obrazu bude třeba dále zkoumat, zda
blíže neurčený (přemalovaný) čtvrcený erb v levém dol-
ním rohu nemohl náležet Jindřichově manželce Markétě
z Rožmitálu, která zemřela, aniž by zajistila pokračovatele
rodu. Panna Maria Klasová je někdy zároveň zobrazením
Panny v naději, v očekávání narození Spasitele – potom-
ka. U borské Bohorodičky to vzhledem k proporcím figury
zřejmě nebude tento případ. Není jistě od věci i vzhledem
k zasvěcení kaple Panny Marie počítí uvažovat o tom, zda
obraz nebyl pořízen do rodové kaple jako přímluva žen-
ských členek rodiny za narození potomka, která se však
bohužel nenaplnila?

S jistotou však lze i vzhledem ke stáří artefaktu vylou-
čit, že by byl původně určen do špitální kaple v Boru,⁴⁵⁾

44) Ačkoli Konstancie Šliková, provdaná Švamberková, bývá pokládána
za dceru Matěse Šlika (†1487), je pravděpodobnější, že její rodiče
byli právě Kašpar a Anežka Olešnická. K tomu viz M. Novotný, Šli-
kové. Majetková struktura panství a společenské postavení rodu do
roku 1487. Diplomová práce, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická
fakulta, Ústav hospodářských a sociálních dějin. Praha 2007, rkp.,
s. 134, dostupné online: <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/8228> [07. 06. 2022].

45) E. Poche, o. c. v pozn. 40, s. 102.

Obr. 6: Bor u Tachova, kostel sv. Mikuláše, Panna Maria Klasová s erby donátorů při horním okraji, kolem 1480 (kopie obrazu), červen 2022.

kteřá se začala stavět až roku 1515. Naopak, erbovní výzdoba dokládá, že u vzniku obrazu stála mezi jinými také matka Jindřicha z Švamberka, štedrá dávkyně a podporovatelka nejen švamberské pohřební kaple, ale celého farního kostela v Boru, kam mohl být určen tento obraz s poměrně vzácným ikonografickým námětem.

VYBAVENÍ A OPRAVY BORSKÉHO KOSTELA VE STŘEDOVĚKU – OLTÁŘE, KOSTNICE A NOVÁ KAPLE

Švamberské se samozřejmě nestarali jen o svou pohřební kapli, jako patroni farního kostela se podíleli na jeho výstavbě, opravě a vybavení, na což se snažili získat vedle svých i další finanční prostředky od věřících prostřednictvím odpustkových privilegií. Na žádost Hynka ze Švamberka († 1489) udělili římsští kardinálové 23. února 1487 věřícím a kajicníkům, kteří navštíví farní kostel sv. Mikuláše v Boru a přispějí penězi nebo vlastníma rukama na jeho stavbu a údržbu, na vybavení knihami, kalichy, světly, výzdobu a další potřeby k bohoslužbě, nebo jej zbožně navštíví ve svátky Početí Panny Marie, sv. Tomáše apoštola a další stanovené svátky, na věčné časy 100 dní odpustků.⁴⁶⁾

46) SOA Třeboň, o. c. v pozn. 13, č. 290, listina z 23. února 1487, dostupné online <https://www.monasterium.net/mom/CZ-SOAT/Ci-zlyStatky/290/charter> [10. 04. 2022].

Vedle nezbytného hlavního oltáře se v kostele nalézalo hned několik vedlejších oltářů, z nichž máme povědomí jen o několika z nich. Z písemných pramenů vyplývá, že Bohuslav VI. († 1425) ze Švamberka se svým bratrem Hynkem Krušinou († 1456)⁴⁷⁾ věnovali roku 1409 kostelu v Boru a oltáři Božího Těla tamtéž roční důchod ve výši 9 kop grošů vyplácených z obcí Skviřina, Dobré Vody a borského předměstí.⁴⁸⁾ V kostele se nacházel v 15. století také starší oltář sv. Jana Křtitele, ke kterému byl odváděn „plat, to jest pět kop grošů českých, v pravdě přísluší a nadán jest od dávných let...“ upravený Jindřichem ze Švamberka 24. listopadu roku 1495 tak, „aby k tomu oltáři vydáván byl z již jmenované vsi Skviřina.“⁴⁹⁾ Jindřichova manželka, bezdětná Markéta z Rožmitálu odkázala ve své závěti sepsané krátce před smrtí na konci roku 1496 „na Bordo města k oltáři svatého Jana Křtitele Božího, kterýž jest u fary v kostele sv. Mikuláše sto zlatých uherských. A za to, aby přikoupeno bylo platu kaplanského k tomu oltáři, pokud bude moci zakoupeno býti neb jinak aby těchto sto zlatých vydáno nebylo, lečby to ujištěno bylo nadepsaným poručníkům od pána Borovského aneb od měšťanů toho města, aby plat zakoupený byl k tomu oltáři a jinam aby ty zlatý obráceny nebyly.“⁵⁰⁾

Borský kostel se stejně jako v řadě dalších měst nalézal na náměstí obklopen hřbitovem, jehož plocha se neměla kam rozšiřovat, a navíc z něj postupně ubíraly i přestavby spojené s rozšířením svatyně. Místo posledního odpočinku v určitém okamžiku přestalo dostačovat potřebám rozrůstajícího se sídliště a farnosti, a tak začaly vznikat kostnice, kam byly ukládány ostatky nalezené při následujících pohřbech. O tomto řešení, respektive existenci takové stavby se u farního kostela v Boru dozvídáme zcela náhodou. Na žádost Jindřicha ze Švamberka přijel do Boru olomoucký světitel biskup Martin Göschl a 22. srpna 1515 zde vysvětil špitální kapli sv. Alžběty (dnes sv. Jana Křtitele) se třemi oltáři.⁵¹⁾ Po skončení hlavního obřadu se biskup odebral k nedalekému farnímu kostelu, aby tam na hřbitově vysvětil ještě „jeden oltář tamtéž v městečku Bor v kostnici u farního kostela, a to ke cti sv. Anny, Kateřiny, Barbory, Šebestiána, Rocha, Michaela Archanděla a všech svatých panen, vdov a všech věrných duší.“⁵²⁾

47) J. Jánský, o. c. v pozn. 3, s. 96–97.

48) Kronika farnosti Boru, o. c. v pozn. 17, s. 18; H. Schächer, Fünfbuch der Stadt Haid, II. kniha – 1. sešit, Náboženské poměry, církevní stavby, Vídeň 1925 (překlad J. Brožek – J. Bradáč – K. Máca, září 1985), rkp., Archiv zámku Bor, sign. 10a, s. 6.

49) SOA Třeboň, o. c. v pozn. 13, č. 291, listina z 24. listopadu 1495.

50) NA Praha, fond DZV, inv. č. 3, Kvaterní výpisů pod pečeti červený I. 1542 až 1543, 12, 1542 (1514) a 13, 1542 (1514), dostupné online: <https://vademecum.nacr.cz/> [15. 03. 2022]; Edice téhož viz M. Hruška – J. Koráb edd., Kniha pamětní král. krajského města Plzně od roku 775 až 1870. Plzeň 1883, s. 73–75, zde s. 74. – Shoda zasvěcení staršího oltáře ve farním kostele sv. Mikuláše s novodobým patrocinem mladší špitální kaple v Boru vedla k mylné konstrukci: J. Jánský, o. c. v pozn. 3, s. 172 – zaměnil oltář sv. Jana Křtitele připomínaný roku 1495 ve farním kostele za kapli, následně F. Záruba, Hradní kaple III. Doba poděbradská a jagellonská. Praha 2016, s. 137 – zaměnil kvůli shodě patrocinii údajnou kapli v kostele za špitální kapli sv. Jana Křtitele a usoudil tak, že musí pocházet ještě z doby před tímto datem.

51) R. Lavička, Zapomenutý špitál sv. Alžběty v Boru u Tachova a jeho výstavba v letech 1515–1518... neb potom Buoh vie, kdy bychom [se] biskupa dočkali, aby jej posvětil, Průzkumy památek XXVIII, č. 2, 2021, s. 85–106, zde s. 87–92.

52) SOA Třeboň, o. c. v pozn. 21, č. 293, listina z 22. srpna 1515.

Obr. 7: Bor u Tachova, kostel sv. Mikuláše, druhotně použité středověké kamenické články v severovýchodním nároží kněžiště (foto J. Gryc, 1992, © NPÚ ÚOP PL, Sběrka fotografické dokumentace, č. neg. 211 566).

Blízko kostela, někde v prostoru hřbitova začala vyrůstat na přelomu druhého a třetího desetiletí 16. století další pohřební kaple, o které však nevíme, kde přesně stála a zda byla vůbec dokončena. Ze závěti Buriana ze Švamberka (žil ještě 1535) a na Svržně⁵³⁾ sepsané v roce 1531 vyplývá jen to, že odkázal „na kaplu do Boru, kterou sem počal stavěti, 10 kop grošů českých, ty peníze, aby vzali purkmistr a rada na Boru a tu kaplu, aby vystavěli a zvony námi pověsili.“⁵⁴⁾

KOSTEL SV. MIKULÁŠE VE STŘEDOVĚKU

Středověký farní kostel se nalézal na náměstí nepochybně v místech současné barokní novostavby, což dokládá nejen dosud stojící pozdně středověká věž, ale především to prozrazují druhotně užitá kamenické prvky nalezené při poslední velké rekonstrukci. Po sejmutí poškozených omítek se v květnu roku 1993 podařilo v severovýchodní části kostela, na rozhraní lodi a presbytáře identifikovat a zdokumentovat celkem 20 architektonických článků – klenební žebra, kusy ostění oken a portálů. Formální analýza a srovnání nalezených prvků s příbuznými stavbami v Horním Porýní a Švábsku dovolují posunout vznik prvního borského kostela nejpozději do 20. let 13. století. Podle skladby tesaných prvků byla románská stavba alespoň částečně zaklenuta a představovala náročnější architekturu s pravděpodobně švábskou orientací. Nedávno identifikovaná zmínka z počátku 4. čtvrtiny 12. století o velmožovi „Pab de Haitslan“, jehož predikát lze pravděpodobně spojit s německou variantou názvu poz-

dějšího města Bor, tj. Haid, dovoluje zvažovat nejen existenci předlokačního osídlení, ale i šlechtického sídla v době před vysazením městečka.⁵⁵⁾

Vzhledem k velikosti a rozvoji Boru během středověku však není pravděpodobné, že by zůstala tato pozdně románská stavba zachována i z kapacitního hlediska bez výrazných změn až do výstavby nynějšího barokního kostela v letech 1739–1749. Naopak, již doložená existence boční švamberké kaple nejpozději z druhé poloviny 14. století, za kterou nemohlo svými rozměry a podobou příliš dlouho zaostávat zřejmě menší a temnější románské kněžiště starého kostela, napovídá další úpravy zmizelého kostela nejpozději během vrcholného středověku. Je tak velmi pravděpodobné, že románské kamenické prvky nalezené ve zdivu sou-

časné stavby zde nemusely být použity druhotně, ale již opakovaně, neboť stejnou funkci mohly mít i v částech vrcholného středověkého kostela bouraného během stavby barokní svatyně.

I když můžeme o vzhledu a využití přechozího kostela soudit v převážné míře jen na základě jisté míry pravděpodobnosti, zachovala se dodnes část starého kostela integrovaná do zdiva pozdně středověké zvonice budované kolem roku 1526. Jak bude podrobně uvedeno níže, podobu kostela, jak jej znali Švamberkové během 14. a 15. století zachytil naposledy ještě F. B. Werner na kresbě Boru,⁵⁶⁾ která je o několik desetiletí starší, než se obvykle předpokládá. Hlavní pozornost byla a je právem věnována kostelní věži, ale dosud unikalo pozornosti, že známý kreslíř spolu s ní vyobrazil ještě středověký kostel. Vidíme zde snad ještě plochostropou loď na obdélném půdorysu, která nesla dvojici štítů se sedlovou střechou a směrem k východu navazovalo nižší, polygonálně ukončené kněžiště, zpevněné v nárožích opěráky a tedy s velkou pravděpodobností zaklenuté.

VĚŽ BORSKÉHO KOSTELA – ZVONICE, STRÁŽNÍ MÍSTO A SYMBOL SEBEVĚDOMÍ MĚSTSKÉ SAMOSPRÁVY

Ještě počátkem 16. století ovládaly siluetu města Boru především budovy sousedního vodního hradu s nepřehlédnutelnou válcovou věží zakončenou vysokou polygonální jehlancovou střechou posázenou kamennými kra-

53) J. Janský, o. c. v pozn. 3, s. 499 – patřil ke zchudlé muckovské větvi Švamberků.

54) NA Praha, fond DZV, inv. č. 252, Kvatern červený 1554, A 22–1556 (1531), dostupné online: <https://vademecum.nacr.cz/> [15. 03. 2022].

55) K. Nováček a kol., Kladrubský klášter 1115–1421. Osídlení – architektura – artefakty. Plzeň 2010, s. 167–169, kresby a fotografie náleží – obr. 108 a 109 na s. 168.

56) NPÚ, Generální ředitelství Praha (dále jen GnŘ), Sběrka fotografické dokumentace – Bor, Přímda, Velké Dvorce, inv. č. 26165, B. Končinský, reprofoto 1942.

Obr. 8: F. B. Werner, veduta Boru u Tachova z let 1715–1738, detail s vyobrazením středověkého kostela sv. Mikuláše (foto B. Končinský, 1942, © NPÚ GnŘ, Sbirka fotografické dokumentace, inv. č. 26.165).

by. Samotné město obepínal prstenec hradeb přerušeny v místech přístupových cest věžovými branami.⁵⁷⁾ Nad krovky zčásti zděných, zčásti hrázděných domů vystupovala jen střecha špitální kaple sv. Alžběty, dokončené roku 1515 a korunované sanktusníkem, krov hřbitovního kostela sv. Wolfganga s věžičkou při západním štítu a na náměstí pak vyrůstala nad okolní domy budova farního městského kostela sv. Mikuláše, která nesla rovněž sanktusník na střeše kněžiště.

K zásadní změně panoramatického obrazu města došlo krátce po roce 1526, kdy začala na jižní straně středověkého farního kostela vyrůstat mohutná hranolová věž nesoucí na vrcholu ochoz s cimbuřím a dlátkovou střechu. Věž, která po dokončení sloužila jako zvonice farního chrámu a na vrcholu měla stanoviště strážného, se však svou velikostí a tvaroslovím stala nejen vizuální, ale i symbolickou protiváhou hradní věže, tedy symbolem vzrůstající ekonomické moci a sebevědomí městské obce.

Při budování jejího obvodového zdiva bylo využito substrukcí staršího kostela, jak z vnějšku prozrazuje okosený kamenný sokl v přízemí a římsa v prvním patře. Ty neběží po celém obvodu, neboť respektují středověké konstrukce zapojené ve spodní části, k nimž byly přiloženy. Zdivo věže zbudované z lomového kamene s menší příměsí cihel je v nárožích zpevněno armaturou svázanou z hranolových, nesterpně velkých kamenných kvádrů. Vnější fasádu dělí kamenné římsy na čtyři podlaží. V přízemí nalézáme

na východní straně pravouhlý portál s nárožními drápkami v místech ukončení soklu a navazujícím výžlabkem po obvodu, ukončený jednoduchou profilovanou raně renesanční římsou. V nadpraží vystupuje reliéfně vytesaný letopočet 1526, který připomíná dobu založení, respektive zahájení výstavby věže. V prvním patře se na východní a západní straně otevírá vždy jedno malé pravouhlé okénko s prostým okoseným ostěním, na jižní stěně pak byla nad sebou osazena dvě okénka stejného tvaru jako předchozí. V druhém podlaží věže se nalézají velká okna s lomenými záklenky bez kružeb, která se otevírala původně na všech stranách. Čtvrté, v severní zdi bylo zazděno po dostavbě nynější barokní lodi, krátce po polovině 18. století. Popsaná situace nám rovněž dokládá, že loď zmizelého kostela musela být výrazně nižší a zřejmě i užší, než jak ji známe dnes. Rozměrná akustická okna s kamenným ostěním členěným velkým výžlabkem při vnitřní straně přesvědčivě určují polohu zvonového patra, respektive místo, kde byly na trámovou stolicí zavěšeny první, dnes již neexistující zvony. Ve čtvrtém, nejvyšším podlaží jsou v současnosti umístěny věžní hodiny, ale ty zde našly své místo později až během barokních úprav kostela, neboť ve středověku neexistovala nástavba věže v úrovni ochozu a prostor pod ním mohl sloužit především jako strážnice. Fotografie před poslední opravou v letech 1990–1992 prozrazují, že toto podlaží osvětlovala původně dvojice malých obdélných okének s okoseným ostěním na každé straně. Odlišná situace je však dokumentována na východní fasádě, kde bylo před poslední opravou na místě druhého okna blíže jihovýchodnímu nároží patrné kamenné ostění s lomeným záklenkem a prahem přibližně v úrovni podlahy uvedeného patra. Nejednalo se tak pravděpodobně o okno, ale zřejmě o vstup, respektive manipulační průchod sloužící snad pro obsluhu kladky, kterou bylo možné dopravovat materiál, potraviny a vodu pro strážného.

Věžní hodiny jsou v současné pozici zachyceny až na barokní vedutě z doby kolem roku 1749 v interiéru kostela. Z malby vyplývá, že oproti středověku přibyla nad korunní římsou a za parapetní zídou nástavba strážnice tehdy již krytá cibulovou střechou. Dodatečnému osazení hodin odpovídá rovněž ciferník, který se před poslední opravou nalézal pouze na západní, do náměstí obrácené straně, a navíc mimo osu stěny tak, aby bylo možno využít stávající okénko pro vedení táhla od hodinového stroje k rafikám.

Z cihel vyzdělá a kamennými deskami krytá parapetní zídka ochozu, upravená při rekonstrukci na počátku 90. let 20. století spočívá na kamenné korunní římsě profilované dvěma výraznými oblouny a výžlabky. Kvůli odvodu dešťové vody z ochozu prostupoval na každé straně věže korunní římsou rozměrný chrlič ve formě kamenného žlabu neseného na spodní straně maskaronem v podobě zjednodušeného lidského obličejce. Dosud se zachovaly tři, existenci čtvrtého zaniklého na jižní straně dnes dokládá pouze přerušení korunní římsy v jejím středu. Na západní straně obrácené do náměstí má největší chrlič podobu schematicky provedené hlavy draka s vyplazeným jazykem, který svými drápy spočívá na kamenné lidské hlavě sloužící jako konzola. Současná cibulová střecha byla na poslední patro osazena až při poslední obnově věže v letech 1990–1991, jako rekonstrukce inspirovaná barokní

57) V. Razím, Středověká opevnění Českých měst 2/1. Katalog Čechy. Praha 2010, s. 69–70; K. Kuča, Města a městečka v Čechách a na Moravě a ve Slezsku I. A-G. Praha 1996, s. 185.

Obr. 9: Bor u Tachova, kostel sv. Mikuláše, interiér věže od severu se schodištěm z roku 1991, srpen 2021.

Obr. 10: Bor u Tachova, kostel sv. Mikuláše, interiér věže, západní stěna s klenebním čelem a zbytky omítek s nátěry náležejícími starší stavbě, srpen 2021.

podobou jejího zastřešení zachycenou na kresbě města od F. B. Wernera.

Přístup do interiéru věže vede zmíněným portálem v přízemí na východní straně. Uvnitř je patrná struktura kamenného neomítaného zdiva a dodatečně zazděné otvory po trámech původních podlaží, která nahradila subtilní schodišťová konstrukce zbudovaná při poslední adaptaci v letech 1990–1992. Ve východní a zejména pak na západní straně přízemí stoupá dobře patrná vertikální spára, která prozrazuje místo navázání věže na starší konstrukce. Na západní stěně je na starší části cihelného zdiva navíc dobře patrný zbytek původně vnitřní omítky s vápennými nátěry, který formou negativu prozrazuje odbouraný, zřejmě bezžebný klenební výběh stoupající k severu, směrem k lodi až do výše cca 8 metrů. Na východní stěně lze rozpoznat o něco menší blok zdiva sahající rovněž do výšky cca 8 metrů. Mimo jižní stěny jsou v pozdně středověkém zdivu dobře patrné mohutné segmentové pasy o šířce 60–80 cm, vyzděné z kamenů, aby roznesly váhu věže v místech, kde nasedá na starší konstrukce. Na kamenných ostěních oken a v segmentově klenutých nikách lze nalézt téměř tři desítky kamenických značek, které se místy uplatňují i na exteriéru věže, zejména u velkých lomených oken zvonového patra a na armatuře jihovýchodního nároží. Rozměrné kamenické značky o velikost cca 7–12 × 1,5–3 cm mají převážně podobu pečlivě vytesaných gotických čísel 1–3,

Obr. 11: Bor u Tachova, kostel sv. Mikuláše, interiér věže, severní okno zvonového patra zazděného roku 1754, srpen 2021.

měchýřkovitého čísla 4, 5–10, 14 a pravouhlých tvarů. Důsledné používání čísel a jejich řazení vzestupně za sebou ukazuje, že se v tomto případě jedná o montážní značky, které měly napomoci správnému sesazení kamenických prvků na stavbě, zřejmě po následném transportu z lomu, kde byly opracovány a na stavbě jen osazovány. Jejich princip byl stejný jako u tesařských značek v krovu, které mívaly na konci 15. nebo v 16. století mimo obvyklých zá-

řezů, rovněž podobu římských a arabských čísel. Mistrovské kamenické značky zpravidla v podobě abstraktního geometrického tvaru však na kostelní věži v Boru nenalézáme.

V patře s velkými akustickými okny visí na zvonové stolici rekonstruované v letech 1900–1992 původně prostřední ze tří zvonů odlitých na náklad hraběte von Götz roku 1652 v klatovské zvonařské huti Pricqueyů.⁵⁸⁾ V dalším patře s omítanými stěnami a sporým osvětlením malými okénky v nikách spočívá hodinový stroj, z kterého jsou ovládány ručičky ciferníků na východní a západní straně zvonice. V této úrovni končila středověká věž a prostor tehdy zřejmě využíval strážný, který měl dnes zazděným lomeným portálem ve východní stěně pravděpodobně přístup ke kladce.

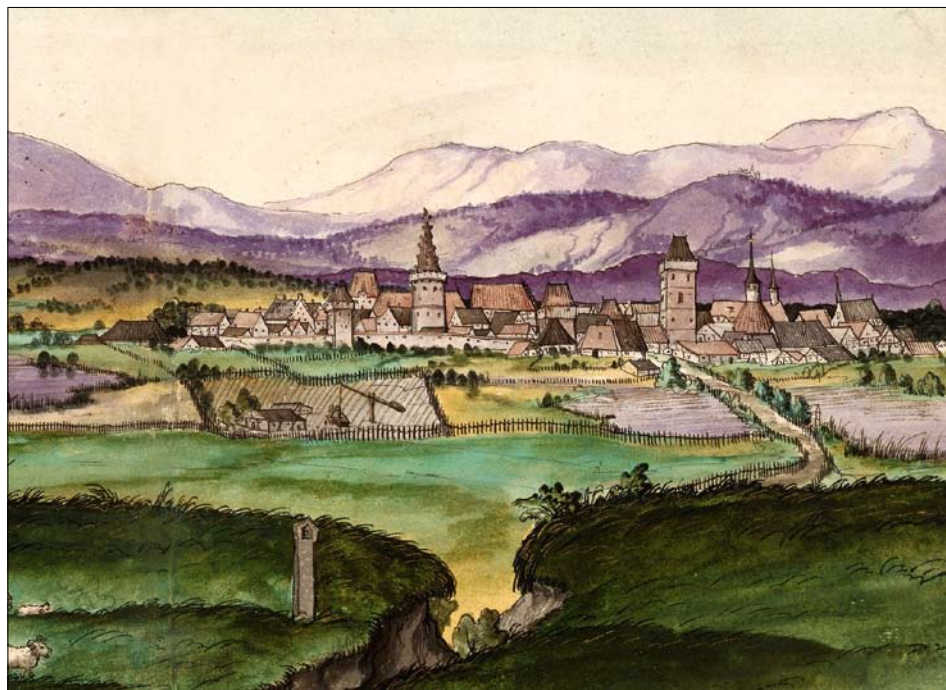
Poslední podlaží pod střechou vzniklo až při barokní úpravě a sloužilo od té doby jako obydlí strážného, nebo jinak také věžného. Omítaný interiér byl po poslední opravě využíván jako malé muzeum s expozicí o historii města. Dveřmi v jižní stěně se vstupuje na relativně úzký ochoz se zvýšeným parapetem, který slouží k průchodu po celém obvodu věže a umožňuje nejen pohledy na město a hrad z ptáčích perspektiv, ale i panoramatické rozhledy do okolí.

FARNÍ KOSTEL A TŘI VEDUTY MĚSTA Z 16 A 18. STOLETÍ

Jelikož se i přes několik úprav způsobu zastřešení zachovala kostelní věž od doby výstavby v pozdním středověku prakticky beze změn, můžeme dnes díky ní prověřit přesnost a věrohodnost tří historických vedut Boru, což přináší v mnoha ohledech zajímavá zjištění.

Nejstarší veduta středověkého města od Matthiase Gerunga z let 1536–1537

Kostelní věž dokončenou někdy kolem roku 1530 zachytil krátce nato Matthias Gerung (kolem 1500–1570),⁵⁹⁾ pravděpodobný autor nejstarší známé veduty města Boru pořízené při cestě falckraběte Ottheinricha v letech 1536–1537 z Neuburgu až do Krakova a Berlína.⁶⁰⁾ O velkém odstupu mezi kresbami v plenéru a pozdější realizací hovoří nejen

Obr. 12: M. Gerung, veduta Boru u Tachova z let 1536–1537, výřez (© Universitätsbibliothek Würzburg, sign. Delin VI, 5, 30).

vyobrazené sakrální stavby, ale také dotčená věž farního kostela s charakteristickou dlátkovou střechou a cimbuřím při její patě. Sice schematicky, ale přesto věrně je zachycen počet a přibližné rozmístění oken na viditelných fasádách. I když konstrukce věže dodnes prozrazuje, že byla od počátku stavebně provázanou součástí staršího středověkého kostela, na uvedené vedutě je vyobrazena jako samostatně stojící zvonice a kostel sv. Mikuláše je zachycen napravo v odstupu, v zákrytu za špitální kaplí sv. Alžběty (později sv. Jana Křtitele). Identifikaci této stavby se sedlovou střechou jako zaniklého farního kostela sv. Mikuláše nám dovoluje vížka sanktusníku osazená na hřebeni v místech závěru kostela, tedy nad hlavním oltářem. K tomuto nedorozumění mohlo dojít právě u kreslíře, který vytvářel konečnou podobu veduty s časovým odstupem v ateliéru především na základě skic zachycujících hlavní dominanty města.⁶¹⁾ Důležité je i měřítko kostelní věže, která se na zmíněné kresbě svými parametry a výškou⁶²⁾ vyrovná starší věži borského hradu, a tak i díky své dlátkové střeše a cimbuři na ochozu působí spíše jako další prvek pevnostní architektury než jako zvonice farního kostela.

Barokní veduta města od Václava Theodora Samuela Schmidta z let 1746–1749

Další a zřejmě nejméně známé vyobrazení kostelní věže nám přináší veduta města na placové klenbě kněžiště farního kostela sv. Mikuláše v Boru postaveného za faráře Josefa Schmidta v letech 1739–1749.⁶³⁾ Pohled na město je součástí velkolepé výmalby interiéru, která vznikla současně nebo krátce po dokončení barokního chrá-

58) W-D. Hamperl, o. c. v pozn. 7, s. 107–108.

59) V. Bystrický, Nejstarší známá vyobrazení města Boru (u Tachova) s Přimdou a města Stříbra z roku 1536–1537, in: *Minulostí západního českého kraje* 53, 2018, s. 7–56, zde s. 12 – uvádí jako pravděpodobného autora Matthiase Gerunga (kolem 1500–1570), který již dříve pracoval pro falckraběte Ottheinricha.

60) Veduta města Bor (Zv de Hait) z let 1536/1537 se nalézá ve sbírkách – *Universitätsbibliothek Würzburg, sign. Delin VI, 5, 30*. – Všechny veduty včetně mapy cesty z let 1536/1537 jsou pod názvem projektu – *Die Reise des Pfalzgrafen Ottheinrich 1536/1537* dostupné na: <http://www.ottheinrich.info/>. – Město je zde zachyceno od jihozápadu.

61) Na to upozornil již V. Bystrický, o. c. v pozn. 59, s. 13.

62) Na záměrné převýšení dominant, jako jeden z rysů soudobé tvorby vedut upozornili: J. Kozák – M. Mžýková, F. B. Wernera ikonografická inventarizace Čech, Moravy a moravského Slezska, *Umění XXXV*, č. 4, 1987, s. 289–303, zde s. 290–291.

63) W-D. Hamperl, o. c. v pozn. 7, s. 82–84.

mu a za jejího autora je považován Václav Theodor Samuel Schmidt (1694–1756), malíř z Plané u Mariánských Lázní.⁶⁴⁾ Vedutu s městským znakem najdeme v severní části klenby závěru namalovanou tak, aby byla dobře patrná při pohledu z okna protější knížecí oratoře, umístěné nad sakristií na jižní straně presbytáře. Dva andělé nesou na obloze malované plátno s podobou města a třetí drží při pravém okraji oválnou kartuši s městským znakem. Další dvojice andělů, jeden s knížecí korunou, drží ve zdobené kartuši rodový znak tehdejších majitelů borského panství a patronů kostela z rodu Löwenstein-Wertheimer, kterým tehdy byl kníže Karel Tomáš (1714–1789) a jeho žena Marie Charlotta Antonie z Holstein-Wiesenburgu (1718–1765).⁶⁵⁾ Poslední anděl sype na město z rohu hojnosti záplavu květin jako symbolické vyjádření ochrany a prosperity dosažené díky vládnoucímu šlechtickému rodu. Není jisté bez zajímavosti, že vstup na knížecí oratoř vede ze sakristie po z větší části dřevěném točitém schodišti, které sice pochází až z doby krátce před polovinou 18. století, ale je prakticky doslovnou tvarovou citací točitého kamenného schodiště s madlem a bez středové podpory při severovýchodním nároží blízké hradní kaple. To však vzniklo při sasky orientované přestavbě borského hradu, kterou realizoval Kryštof ze Švamberka († 1534) na přelomu prvního a druhého desetiletí 16. století.⁶⁶⁾ Jak umístění veduty proti oknu oratoře, tak i záměrně historizující podoba schodiště dokládá bezprostřední zájem a přímou účast patrona,⁶⁷⁾ knížete Karla Tomáše von Löwenstein na koncepci podoby a výzdoby budovaného farního kostela.

Obr. 13: V. T. S. Schmidt, veduta Boru u Tachova z let 1746–1749 na klenbě kněžiště kostela sv. Mikuláše, červen 2022.

Uvedená nástěnná malba z let 1746–1749 přináší celkový pohled na město od severozápadu. Tentokrát byl položen důraz na hrad s věží ukončenou vysokou jehlancovou střechou jako sídlo majitele panství a patrona kostela, který si vedutu jistě prohlížel ze své lóže během návštěv mší. Po srovnání se současným stavem je pro nás důležité především zjištění, že malíř do detailu přesně zachytil členění právě dostavěného hlavního západního průčelí nového farního chrámu s volutovým štítem doplněným v nice podobou titulárního patrona. Zachovaná socha sv. Mikuláše má na soklu vytesán letopočet 1746, což je doba, kdy už muselo být dokončeno západní průčelí, respektive fasády kostela, jak je poznal i autor veduty. Můžeme tedy soudit, že umělec věnoval patřičnou pozornost všem hlavním dominantám v panoramatu města – nejen farnímu kostelu, ale i hradu, městským branám a velké sýpce⁶⁸⁾ vně opevnění. Nad střechy domů pak vystupuje především západní průčelí kostelní věže od druhého patra výš i s kordónovými římsami. Zvonové patro má velké okno s půlkruhovým (!) záklenkem, v polopatře nad ním je mimo osu blíže kostelu na místě jednoho ze dvou malých okének osazen hodinový ciferník. Uprostřed korunní římsy vidíme dokonce schematicky zachycený velký kamenný chrlič, který má ve skutečnosti podobu dračí hlavy. Věž nese cibulovou střechu s lucernou osazenou na nástavbě s bytem strážníka, která se z větší části skrývá za ochozem, tehdy ještě ve středověké formě s cimbuřím po obvodu.

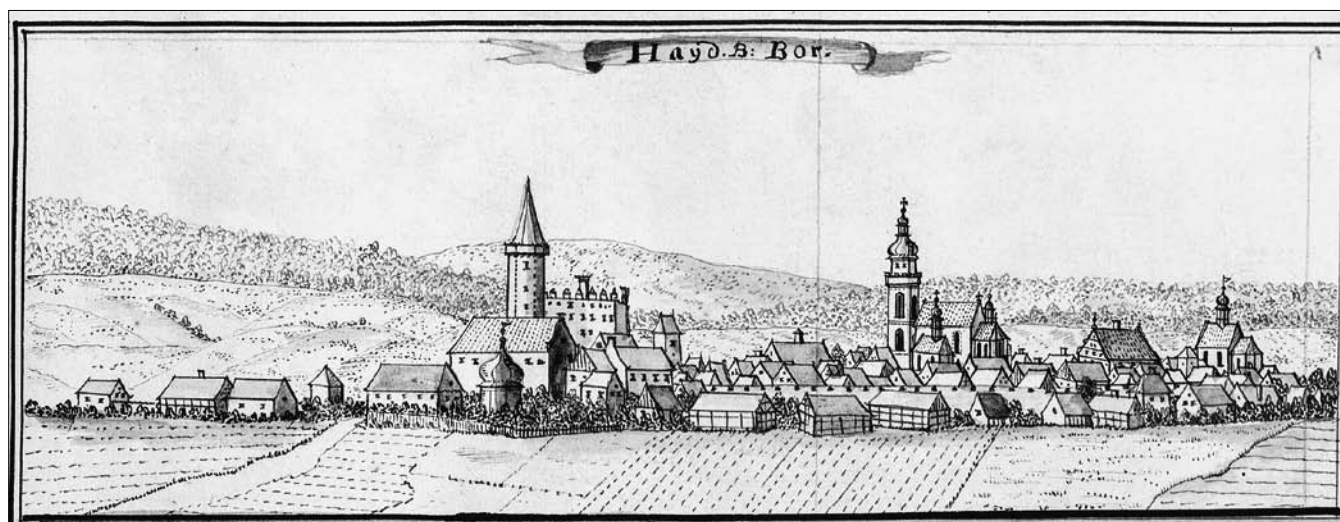
64) E. Poche, o. c. v pozn. 40, s. 102; W-D. Hamperl, o. c. v pozn. 7, s. 85; D. Klein, Kulturdenkmäler in den historischen deutschen Siedlungsgebieten von Böhmen – Mähren – Schlesien, Politische Bezirk Tachau (Gebietsstand 1930). München 1999, s. 71; M. Mádl, Nástěnné malířství v západních Čechách 17. a 18. století, in: A. Steckerová – Š. Vácha edd., Vznešenost & zbožnost. Barokní umění na Plzeňsku a v západních Čechách. Plzeň 2015, s. 130–158, zde s. 146–149 – V. T. S. Schmidt realizoval v letech 1727–1748 řadu nástěnných maleb v regionu – Černošín, Staré Sedlo, Ostrov u Stříbra, Trpísty, Bernartice, Ovesné Kladruhy a Planá, ale kostel sv. Mikuláše v Boru autor textu mezi jeho díly neuvádí.

65) G. M. Kortanová ed., Z kronik města Boru. 2. sborník, r. 2021. Bor 2021, s. 5.

66) M. Radová-Štiková, Sklípková klenba. Příspěvek k dějinám pozdně gotické architektury, Umění VI., č. 3, s. 217–238, zde s. 225–226; D. Menclová, České Hradby 2. Praha 1972, s. 449–451; V. Mencl, Architektura, in: J. Homolka – J. Krása a kol., Pozdně gotické umění v Čechách. Praha 1978, s. 73–166, zde s. 151; M. Radová – O. Rada, Kniha o sklípkových klenbách. Praha 1998, s. 69; K. Benešová, 2.233 – Hrad Bor u Tachova, in: K. Benešová – P. Chotěbor – T. Durdík a kol., Deset století architektury 2. Architektura gotická. Praha 2001, s. 306; táž, Čechy doby jagellonské (1471–1526), in: P. Kratochvíl ed., Velké dějiny zemí Koruny české: Architektura. Praha 2009, 231–282, zde s. 258–259; J. Kuthan, Královské dílo za Jiřího z Poděbrad a dynastie Jagellonců 1. Král a šlechta. Praha 2010, s. 379.

67) W-D. Hamperl, o. c. v pozn. 7, s. 83–84, kníže Karel Tomáš von Löwenstein daroval 4. ledna 1740 zdící materiál na stavbu oratoře, v roce 1744 věnoval 47 kmenů a 17 trámů na stavbu krovu. Dne 18. května 1747 věnoval Theodor von Löwenstein tři lípy na fezbářské práce v kostele.

68) Hmotově výrazná budova při pravém okraji s charakteristickými větracími obdélnými okénky ve zdívu i sedlové střeše odpovídá charakteru sýpky, kterou se však v prostoru dnešního města nepodařilo identifikovat.

Obr. 14: F. B. Werner, veduta Boru u Tachova z let 1715–1738 (foto B. Končinský, 1942, © NPÚ GnŘ, Sběrka fotografické dokumentace, inv. č. 26.165).

Nejznámější veduta města od Friedricha Bernarda Wernera z let 1715–1738

Topograf, kreslíř a mědirytec Friedrich Bernhard Werner (1690–1776) vytvořil bezpochyby nejznámější vedutu Boru, jejíž vznik bývá někdy kladen do roku 1752. Tehdy byl uspořádán soubor kreseb českých a moravských měst a klášterů pro nerealizovanou topografii a čtyři vyobrazení jsou označena právě tímto datem.⁶⁹⁾ Srovnání uvedené kresby s předchozími vedutami Boru a rekonstrukce itineráře Wernerových cest po Evropě, respektive Českém království však dokládá, že je o několik desetiletí starší, než se obvykle soudí.⁷⁰⁾ Víme, že kreslíř minimálně třikrát projížděl západními Čechami, poprvé cestoval v květnu roku 1715 z Klatov do Švihova, Přeštic, dále pak do Plzně a do Rokycan.⁷¹⁾ V zimě na přelomu let 1734/1735 putoval z Prahy do Rakovníku, kláštera v Teplé, dále do Chebu a potom přes Horní Falc do Augsburgu.⁷²⁾ Poslední cestu uskutečnil v říjnu roku 1737, kdy jel z Řezna přes Plzeň do Prahy.⁷³⁾ Snad tehdy, nebo při jiné příležitosti zhotovil F. B. Werner tuší lavírovanou kresbu města Bor⁷⁴⁾ při pohledu od jihovýchodu, kde dominuje vlevo v popředí hrad s charakteristickou válcovou věží nesoucí vysokou polygonální jehlancovou střechu. Na opačném konci je zobrazen hřbitovní kostel sv. Wolfganga a uprostřed panoramatu pak kostel sv. Mikuláše s vysokou věží v zákrytu za špitální kaplí původně sv. Alžběty, později sv. Jana Křtitele. Z věže farního kostela jsou patrná dvě patra, přičemž obě otevírají velká lomená okna, což neodpovídá skutečnosti, neboť akustická okna byla vždy jen v předposledním patře. Poslední polopatro, které zde kreslíř buď vynechal, nebo

nechtěně pozměnil, mělo na stranách vždy pár malých obdélných okének. Korunní římsa i na tomto pohledu nese ochoz s cimbuřím a za ním opět vyrůstá nástavba pro věžníka s dvojicí okének na jižní straně, která nese cibulovou střechu s lucernou. Obytný účel tohoto prostoru prozrazuje hranolové těleso komínu prorůstající střechou při jihovýchodním nároží. Část východní fasády věže zakrývá navazující kostelní loď na obdélném půdorysu se sedlovou střechou nesenou na kratší západní a východní straně trojúhelnými zděnými štíty ukončenými na vrcholu křížovou kytkou. Větší část jižní fasády se skrývá z hlediska pozorovatele za představenou hmotou špitálního kaple se zdůrazněnou sanktusníkovou cibulovou věžičkou na hřebeni střechy. Přesto vidíme v pravé části, blíže jihovýchodnímu nároží, vysoké okno snad s lomeným záklenkem a čárkovaně naznačenou, zřejmě omítkovou paspartou po obvodu a při jihozápadním nároží lodi je pak naznačen zřejmě opěrák s pultovou stříškou. Na kostelní loď navazuje dál k východu zřetelně nižší presbytář s polygonálním závěrem a sanktusníkem se zvonovou stříškou na hřebeni sedlové, v závěru zvalbené střechy. Na jižním průčelí kněžiště se otevírá dvojice úzkých vysokých oken s půlkruhovým, nebo snad také lomeným záklenkem, třetí okno stejného charakteru je zakresleno na východě v ose závěru, za hlavním oltářem. Na severovýchodním nároží polygonu vystupuje pravděpodobně opěrný pilíř s pultovou stříškou.

I přes zjištěné nepřesnosti ve tvaru a rozmístění oken posledního patra zvonice lze však téměř s jistotou konstatovat, že F. B. Werner zachytil na kresbě Boru podobu středověkého farního kostela s nižším, polygonálně ukončeným a zaklenutým kněžištěm, které zpevňovaly v nárožích opěráky, a snad ještě plochostropou loď nesoucí sedlovou střechu. Tento starý chrám ustoupil v letech 1739–1749 barokní novostavbě, ve hmotě dokončeného již roku 1746, kdy byla na průčelí osazena socha sv. Mikuláše. Jeho novou podobu krátce na to vyobrazil malíř V. T. S. Schmidt na klenbě kněžiště, kde ji i dnes můžeme porovnat se současným vzhledem chrámu. Z uvedených souvislostí je zřejmé, že vedutu Boru, respektive skici k jejímu vyhotovení musel F. B. Werner pořídit při blíže neznámé návštěvě města nejpozději roku 1738, kdy farář

69) A. Marsch, Friedrich Bernhard Werner 1690–1776. Corpus seiner europäischen Städteansichten, illustrierten Reisemanuskripte und der Topographien von Schlesien und Böhmen-Mähren. Weissenhorn 2010, s. 482; J. Kozák – M. Mžýková, o. c. v pozn. 62, s. 294–295.

70) A. Marsch, o. c. v pozn. 69, s. 482 – většina kreseb z Čech a Moravy vznikla v předchozích třech desetiletích před rokem 1752.

71) Tamtéž, s. 80.

72) Tamtéž, s. 86.

73) Tamtéž, s. 87.

74) NPÚ GnŘ, Sběrka fotografické dokumentace – Bor, Přimda, Velké Dvorce, sign. N026165, B. Končinský, reprofoto 1942 – F. B. Werner, Sborník kreseb českých a moravských měst, 1752, původně v městské knihovně ve Vratislavi, originál zničen během druhé světové války.

Josef Schmidt získal povolení k výstavbě, a tedy i demolici středověkého kostela.⁷⁵⁾

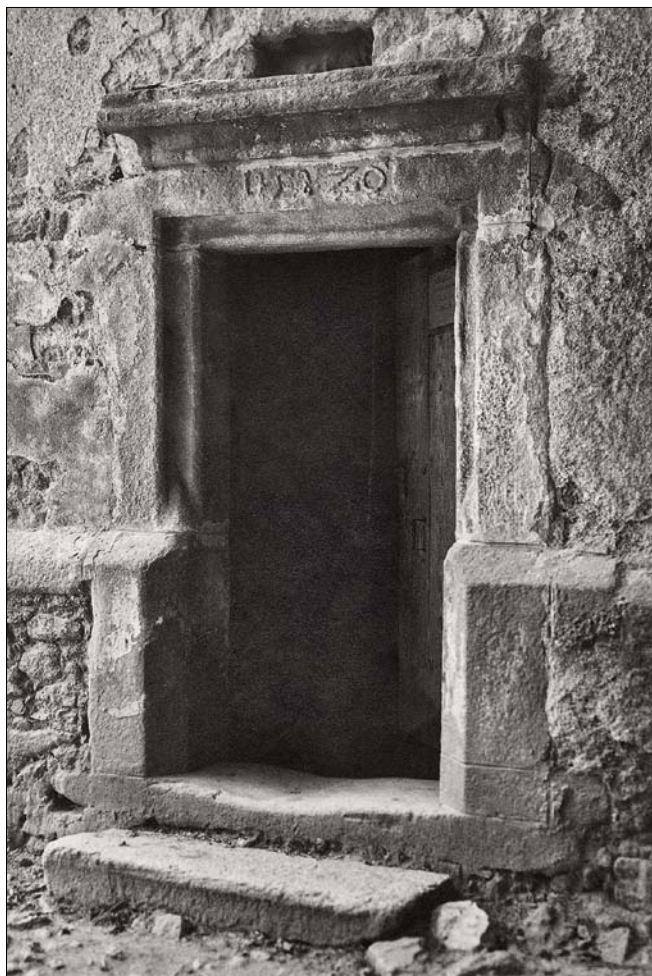
PĚT STOLETÍ ZVONICE FARNÍHO KOSTELA SV. MIKULÁŠE A JEJÍ PROMĚNY

Rok 1526 vytesaný v nadpraží vstupu do přízemí věže označuje započetí výstavby, nikoliv její dokončení, jak bývá někdy souzeno. Takový letopočet se obvykle umísťoval na fasádu tak vysoko, aby byl, pokud možno, viditelný z dálky⁷⁶⁾ často společně se znaky městské obce nebo patrona, respektive vrchnosti z řad šlechty nebo církve.

Výstavba věže

I přes naprostou absenci písemných pramenů lze díky hlavní funkci věže jako strážního místa předpokládat, že stavebníkem byla především městská obec, která se pak po několik staletí starala o výživu strážného. Vzhledem k umístění zvonů lze rovněž oprávněně předpokládat, že určitý podíl nákladů na stavbu zřejmě nesla i farnost, respektive patron kostela, kterým byli v té době Švamberkové. Borská věž byla zbudována úsporným způsobem, a přestože je ve spodní části stavebně provázána s kostelní lodí, díky samostatnému vchodu přímo z exteriéru fungovala zcela nezávisle na liturgickém provozu svatyně. Uvnitř se v přízemí nenalézala ani kaple, ani případně výše situovaný zabezpečený klenutý prostor sloužící mnohdy jako městský archiv nebo zbrojnice, tak jak to známe z jiných městských věží při farním kostele.⁷⁷⁾ Jednoduchý interiéř členila pouze trámová podlaží propojená žebříky umožňujícími přístup ke zvonové stolici, a nakonec ke strážnímu polopatru pod korunní římsou. Na nejstarším vyobrazení z let 1536–1537 je patrné, že přímo na korunu zdíva dosedala dlátková střecha s hřebem ve směru východ–západ, přičemž její patu kryla parapetní zídka ochozu ve tvaru cimbuří.

Díky dochované korespondenci mezi Jindřichem († 1523) a jeho synovcem Kryštofem († 1534) ze Švamberka při výstavbě borského špitálu v letech 1515–1518 si můžeme udělat dobově a místně docela přesnou představu o organizaci a průběhu výstavby.⁷⁸⁾ Potřebný materiál – dřevo, písek a kámen se připravoval a svážel na místo stavby vždy s ohledem na průběh prací v zemědělství. Tak se v dubnu roku 1515 dozvídáme, že stavebník měl nchat „kámen k tomu lámati aneb co hromad, že nyní jak lidé sje odbudí, že by se i svěsti mohl, dokudž na ně zase diela nepřijdu... pane strýče, za to vás prosím, že tak učinite již co se vám zdá hromad kamene, že dáte nalámati, a také že vopatríte a smluvíte, kdo by jej přivéstí a svěsti měl.“⁷⁹⁾ Jelikož Jindřich spěchal se stavbou špitální kap-

Obr. 15: Bor u Tachova, kostel sv. Mikuláše, portál do věže s datací 1526 v nadpraží (foto Státní památkový úřad, před 1945, © NPÚ GnŘ, Sbírka fotografické dokumentace, inv. č. F 44.379).

le kvůli plánovému příjezdu světícího biskupa, nabádal synovce v červenci téhož roku k urychlení stavby: „milý pane strýče, prosím vás, že v tom svú zvláštní pilnost jmiti budete... Byšte pak měli do Plzně anebo kdež viete pro zedníky poslati!“⁸⁰⁾ Ve stejné době, kdy se budovala strážní věž při borském kostele, probíhaly úpravy na hradě Švamberk. I zde se stalo zdrojem kvalifikovaných řemeslníků královské město Plzeň, jak sděluje hejtman roku 1528 Kryštof ze Švamberka. „A také račte VM. věděti, že sem tomu kameníku do Plzně při pacholeti VMti. hned ceduli psal, a jemu oznámil VMti. žádost, aby se nikam jinam na žádné dílo nezamlúval, že ho VM. sami ráčíte potřebovati, a jináč, aby neučinil...“⁸¹⁾ O dva roky později oznamuje tentokrát písař na Švambersce svému pánu, že „Holý kameník sám čtvrtý přišel i jest VM. neníčko zedníků VIII, čtyři kámen teší a čtyři zdi dělají a při nich VMti. jeden holomek s nádvořníkem místo zedníkuo[v] také zdi dělají. I ještě také milostivý pane není s nima smluveno, po čem by se jim platiti mělo, než dělají; mistr VM. s námi sedá a jiní kameníci zvlášť se zedníky.“⁸²⁾ V roce 1532 dokonce švamberský hejtman zjednal na úpravu hradu zednického mistra „z Boru, který u paní Jí. Mti na Boru dělá a jest

75) W-D. Hamperl, o. c. v pozn. 7, s. 82 – povolení na stavbu kostela věže přišlo z Prahy 22. srpna 1738.

76) R. Lavička, Pozdně gotické kostely na rožmberském panství. České Budějovice 2013, s. 126–129, Boršov nad Vltavou, kostel sv. Jakuba; s. 266–271, Rožmberk nad Vltavou, pův. kostel sv. Mikuláše; s. 272–277, Rychnov nad Malší, kostel sv. Ondřeje.

77) R. Lavička, o. c. v pozn. 76, souhrnně na s. 104, blíže např. věž kostela sv. Jakuba Většího v Prachaticích, kostela pův. sv. Mikuláše v Rožmberku nad Vltavou, kostela sv. Petra a Pavla v Soběslavi, kostela sv. Kříže ve Veselí nad Lužicí, kostela sv. Máří Magdaleny ve Chvalšinách a řada dalších.

78) R. Lavička, o. c. v pozn. 51, s. 87–90.

79) A. Rezek – F. Mareš – J. Kalousek edd., o. c. v pozn. 20, č. 200,

s. 109–110.

80) Tamtéž, č. 202, s. 112.

81) F. Mareš, o. c. v pozn. 19, sl. 469, č. 1.

82) Tamtéž, sl. 469, č. 2.

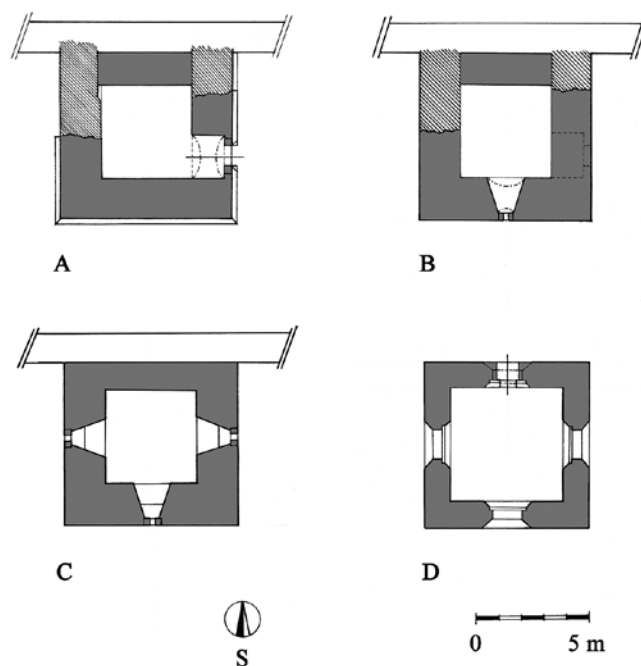
Obr. 16: M. Gerung, veduta Boru u Tachova z let 1536–1537, detail s vyobrazením středověké podoby kostela sv. Mikuláše (© Universitätsbibliothek Würzburg, sign. Delin VI, 5, 30).

tu osedlej z Boru i má dodělati paní dílo, kteréž dělá asi ve dvou nedělích a v tom dodělaje to, aby jinde nedělal než na Švamberce.“⁸³⁾

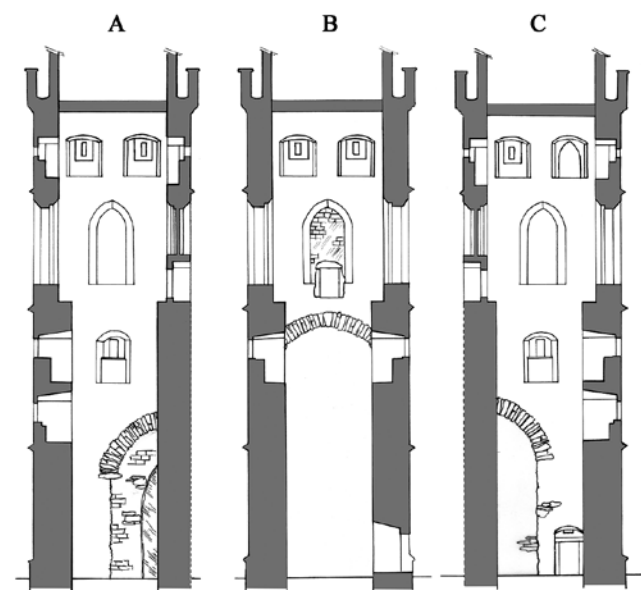
I v případě borské kostelní věže musela být stavba nepochybně organizována s ohledem na zemědělské práce, a tedy i možnost poddaných podílet se na shromažďování a dovozu stavebního materiálu. Zedníci i kameníci sice mohli pocházet přímo z Boru, ale pro náročnější práce byl zřejmě i zde najat kameník z Plzně nebo z jiných, právě probíhajících staveb na švaberských panstvích. V závislosti na množství finančních prostředků a dostupnosti řemeslníků lze předpokládat, že výstavba věže trvala několik let a v roce 1530 již mohla stát v plánované výšce a pod střechou. Přestože se stavitel rozhodl využít konstrukce sousedního kostela při budování věže, byl si vědom rizika nedostatečné únosnosti a zatížení stávajícího zdiva novou stavbou. To ostatně dokládají ve zdivu patrné segmentové pasy zděné z kamenů, které mimo volné jižní stěny roznášejí tlak přiložené věže nad staršími konstrukcemi.

Nástavba pro strážného a nová střecha

Středověká dlátková střecha a dřevěné konstrukce v interiéru věže pravděpodobně zanikly po více jak sto letech při velkém požáru města 22. září 1647, kdy byly zničeny i původní zvony.⁸⁴⁾ Tomu napovídá i skutečnost, že zřejmě

Obr. 17: Bor u Tachova, kostel sv. Mikuláše, půdorys středověké věže – A/ přízemí a B/ 1. NP s vyznačením staršího zdiva šrafovane, C/ 2. NP a D/ zvonové patro s akustickými okny (kresba R. Lavička, 2022).

Obr. 18: Bor u Tachova, kostel sv. Mikuláše, interiér středověké věže do úrovně ochozu – A/ západní stěna s vyznačením klenebním obloukem a vynášecím pasem; B/ severní stěna s vynášecím pasem a zazděným oknem zvonového patra s průřezem na půdu barokní lodi; C/ východní stěna s vyznačeným blokem staršího zdiva a vynášecím pasem, vpravo dole vstup v přízemí, vpravo nahoře zazděný portálek k obsluze kladky (kresba R. Lavička, 2022).

po opravě škod způsobených ohněm byly pořízeny roku 1652 tři nové zvony. Ty nechal na svůj náklad odlít v klátovské zvonařské dílně Pricqueyů nový majitel panství a patron kostela hrabě Jan Zikmund Bedřich I. z Götzů († 1662)⁸⁵⁾ s manželkou Marií Izabelou Trčkovou z Lípy († 1701). Dodnes nalezneme ve zvonové stolici prostřední

83) Tamtéž, sl. 469, č. 5.

84) W-D. Hamperl, o. c. v pozn. 7, s. 105, 108.

85) G. M. Kortanová, o. c. v pozn. 65, s. 2.

Obr. 19: V. T. S. Schmidt, veduta Boru u Tachova z let 1746–1749 na klenbě kněžiště, detail kostela sv. Mikuláše, červen 2022.

z nich o hmotnosti 800 kg, odlitý ke cti sv. Anny a Alžběty a zdobený reliéfy světců a jmény donátorského páru.⁸⁶⁾ A zřejmě ve stejné době, tedy v polovině 17. století získala středověká věž během rekonstrukce nástavbu pro strážného v úrovni ochozu a novou střechu s cibulovou bání tak, jak ji viděl ve druhé čtvrtině 18. století F. B. Werner a jak ji zachytil na vedutě města v novém presbytáři mezi lety 1746–1749 malíř V. T. S. Schmidt. Možná nedlouho po požáru roku 1647, ale ještě před dokončením kostela roku 1749, byly na věž nákladem městské obce instalovány věžní hodiny, jejichž ciferník je zachycen na vedutě Boru v interiéru kostela.⁸⁷⁾

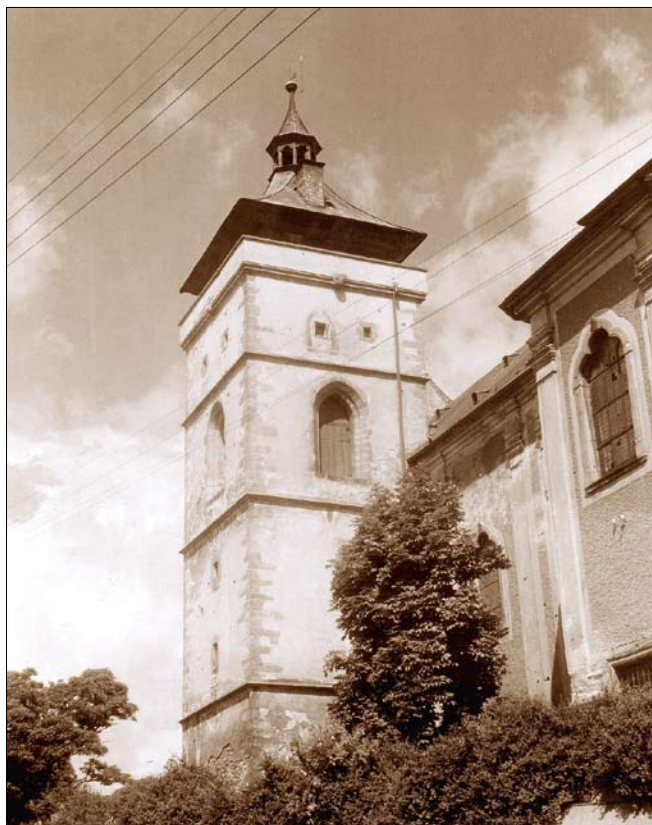
Barokní novostavba kostela a úprava věže

Nový farář Josef Schmidt († 1777) získal v roce 1738 povolení na stavbu nynějšího barokního kostela, neboť starý kostel byl malý, sešlý a ve zdivu se objevily trhliny. Následujícího roku se započalo s realizací a po deseti letech vysvětil 6. prosince 1749 nový kostel na svátek patrona, sv. Mikuláše tachovský děkan Jiří Matyáš Kniradl, Ocr. (1688–1755).⁸⁸⁾ V roce 1754 navštívila město vévodkyně Marie Charlotta Antonie z Holstein-Wiesenburgu, a jelikož nebyla spokojena se stavem věže, došlo k její rekonstrukci. Tehdy byla opravená střecha natřena šedě a červeně a pod ní zřízena římsa. Stejně tak čtyři rohy a římsy věže i okna získaly červený nátěr se šedivým rámováním. Ve stejném roce došlo k zaslepení velkého severního okna ve

86) W-D. Hamperl, o. c. v pozn. 7, s. 107.

87) Tamtéž, s. 106.

88) Tamtéž, s. 82–84.

Obr. 20: Bor u Tachova, kostel sv. Mikuláše, věž od jihovýchodu se stánovou střechou z roku 1792, v posledním patře patrný zazděný portál pro obsluhu kladky (foto F. Bureš, 1962, © NPÚ ÚOP PL, Sbirka fotografické dokumentace, č. neg. 4007).

zvonovém patře, přičemž zůstala ponechána jeho kamenné ostění a v zazdínce vznikl přístup na kostelní půdu.⁸⁹⁾ Po několika desetiletích byl stav střechy věže natolik vážný, že hrozila zřícením. Po sporu vrchnosti s městskou obcí o rozsah a úhradu nákladů na opravu byla dosluhující střecha věže roku 1792 stržena a nahrazena stánovou konstrukcí s lucernou, která nakonec sloužila další dvě století.⁹⁰⁾

Plány na zvýšení a novou střechu věže, válečné rekvizice zvonů

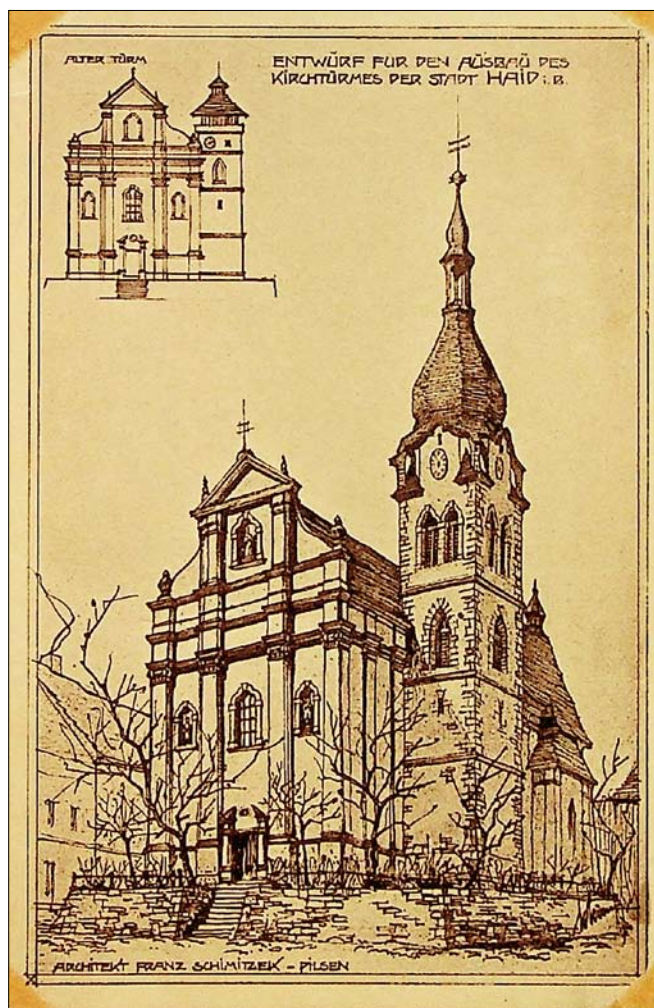
Již na počátku 20. století se zrodila myšlenka na úpravu a nové zastřešení věže. V roce 1908 vznikl spolek pro její výstavbu – „Turmbauverein“,⁹¹⁾ kterému se do roku 1912 podařilo sbírkami shromáždit 6.700 z 12.000 korun potřebných na realizaci záměru. Architekt Franz Schmitzke, profesor na průmyslové škole v Plzni vypracoval návrh na úpravu zvonice v secesním stylu s typickými neobarokními prvky, který byl vydán formou pohlednice na podporu probíhající sbírky.⁹²⁾ Stávající věž měla být zvýšena v plné šíři až na úroveň paty dnešní střechy a poslední patro by pak

89) Tamtéž, s. 105.

90) Tamtéž, s. 106, zde a v několika dalších pracích se objevilo označení této konstrukce jako „čínské střechy“ a teorie o pobytu tesařského mistra v Číně.

91) W-D. Hamperl ed., Haider Pfarrchronik (1777–1945), Band II. Band 12 der Reihe „Schriften zur Tachauer Heimatgeschichte“. Altenmarkt 2013 (I. Auflage), s. 35.

92) NPÚ ÚOP PL, Spisový archiv, Bor u Tachova, okres Tachov, složka 1706 – areál kostela sv. Mikuláše, farní č.p. 226 (spisy do roku 1992), pohlednice s reprodukcí návrhu prof. Schmitzke; W-D. Hamperl ed., o. c. v pozn. 91, s. 44.

Obr. 21: Bor u Tachova, kostel sv. Mikuláše, architekt Franz Schmitzek, návrh na zvýšení a zastřešení věže v secesním stylu (© NPÚ ÚOP PL, Spisový archiv, Bor u Tachova, okres Tachov, složka 1706).

Obr. 22: Bor u Tachova, kostel sv. Mikuláše, pohled od východu s původním barokním členěním fasád (foto F. Bureš, 1962, © NPÚ ÚOP PL, Sbírka fotografické dokumentace, č. neg. 4071).

doplnila sdružená okna s trojlístými záklenky. Na vrcholu měla spočinout secesní helmice vzniklá průnikem jehlanové základny ve spodní části a cibulové střechy nad ní. Přechod mezi nimi by pak kryly zděné štíty s hodinovými ciferníky, na nárožích navíc doprovázené sloupky. K realizaci projektu nakonec i přes intenzivní snahu spolku nedošlo nejen kvůli nedostatku prostředků, ale i pro námitky památkového rázu, kdy byla stanová střecha označována za raritu, nebo dokonce za „čínský typ“. Nakonec veškeré snahy o rekonstrukci věže utichly po vypuknutí velké války v roce 1914.⁹³⁾

Ve 20. století prošel kostel několikrát obnovou především vnějšího pláště a ani věži se nevyhnuly dvě válečné rekvizice zvonů. Poprvé byly v roce 1917 zabaveny dva barokní zvon, největší a nejmenší ze tří darovaných roku 1652 hrabětem z Götzů († 1662).⁹⁴⁾ V samém závěru roku 1941 došlo k sejmutí dvou zvonů ulitých v roce 1935.⁹⁵⁾ Jejich pořízení mělo zacelit škody z předchozí války a stalo se symbolickým završením rekonstrukce kostela, která proběhla od 6. června do 4. září 1932. Práce tehdy vedl borský stavitel Wenzel Watzka a náklady uhradil patron kostela za spoluúčasti farnosti.⁹⁶⁾

Rekonstrukce kostela v 60.–70. letech 20. století a zánik barokních fasád

Po třech desetiletích, tedy na počátku 60. let 20. století se znovu uvažovalo o opravě omšelého farního kostela, která se tehdy důkladně plánovala u Okresního stavebního podniku Plzeň – sever (dále jen OSP). V roce 1963 vznikl rozpočet připravované rekonstrukce⁹⁷⁾ a o rok později bylo přiděleno 80 tisíc korun na její realizaci, kterou však ohrožovala nutná obnova vyhořelého kostela v Tachově.⁹⁸⁾ Oprava fasád nakonec proběhla v letech 1968–1969, přičemž památkový dozor z Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody (dále jen KSSPPOP)

v Plzni, architekt František Bureš usoudil, že „západní průčelí [...] bylo při poslední úpravě nesprávně opatřeno výplňovými poli se špricovanou omítkou. Tato úprava je nevhodná a nebude se provádět. Provede se hladká bílá štuková omítka bez špricu, která při dokončování bude v místech lesén a říms červeně natřena.“⁹⁹⁾ Podobně řešená fasáda s kom-

93) W-D. Hamperl, o. c. v pozn. 7, s. 104.

94) Tamtéž, s. 107–108.

95) W-D. Hamperl ed., o. c. v pozn. 91, s. 132–133.

96) W-D. Hamperl, o. c. v pozn. 7, s. 85; W-D. Hamperl ed., o. c. v pozn. 91, s. 90.

97) NPÚ ÚOP PL, Plánový archiv, J. Pýchová, Rekonstrukce kostela – rozpočet, Bor u Tachova, 12. 7. 1963, OSP Plzeň – sever, sign. O 036-4-22327.

98) NPÚ ÚOP PL, Spisový archiv, Bor u Tachova, dopis P. M. Fialy, faráře ze Stráže u Tachova, 14. 5. 1964.

99) Tamtéž, dopis arch. Františka Bureše, 3. 8. 1966 – píše na OSP Plzeň sever.

Obr. 23: Bor u Tachova, kostel sv. Mikuláše, jihozápadní nároží lodi s původním barokním členěním fasád (foto Státní památkový úřad, před 1945, © NPÚ GnŘ, Sběrka fotografické dokumentace, inv. č. F 44.376).

binací hrubé omítky a hlazených pasů na kostele Nanebevzetí Panny Marie v Blatné, ambitech a kapli sv. Michala (okres Strakonice) vznikla rovněž při barokní rekonstrukci kostela ve 40. letech 18. století a zanikla také při obnově v letech 1968–1969.¹⁰⁰⁾ Stejně zpracovaný omítkový plášť se zachoval na kostele sv. Jana Křtitele v blízkých Paštíkách (okres Strakonice) zbudovaném v letech 1747–1750. Zde se během obnovy v letech 2018–2019 podařilo jednoznačně prokázat barokní původ tohoto řešení a nakonec jej i v plné míře rekonstruovat. Ze srovnání těchto dvou příkladů vyplývá, že při obnově farního kostela v Boru v letech 1968–1969 došlo z neznalosti k odstranění charakteristického provedení barokních fasád, které je dobře dokumentováno na souboru fotografií z první poloviny 20. století v archivu NPÚ GnŘ v Praze a z 60. let 20. století v archivu NPÚ, ÚOP v Plzni.¹⁰¹⁾

Čtyři varianty zastřešení věže z ateliéru SÚRPMO v roce 1972

Po opravě fasád kostela se vzhledem ke špatnému stavu střechy věže začalo počátkem 70. let 20. století uvažovat o její rekonstrukci, nebo nahrazení novým řešením. V roce 1971 byly vyčleněny prostředky na opravu a zároveň oslovil Ing. arch. Josef Hyzler (1923–2010) ze Státního ústavu

pro rekonstrukci památkových měst a objektů (dále jen SÚRPMO) v Praze, aby provedl stavebně historický průzkum a navrhl nové zastřešení.¹⁰²⁾ V zachované korespondenci a vyjádřeních ožila tradice označování současné, celkem běžné stanové střechy za „čínský typ“ nebo „čínský přístřešek“, kterou měl údajně zhotovit stavitel, který před tím působil 30 let v Číně.¹⁰³⁾ V únoru roku 1972 dokončil arch. J. Hyzler studii se čtyřmi možnostmi ukončení věže. Varianta A představovala revokaci „středověkého“ zastřešení pomocí jehlance a parapetní zidky ochozu s cimbuřím. V průvodní zprávě jsou v této souvislosti připomínány věže městských kostelů se strážní funkcí ve Stříbře, Tachově a Horšovském Týně, které však mají barokní a mladší typ zastřešení. Návrh B nabízel rovněž jehlancovou střechu, ale tentokrát s rovným ukončením parapetu ochozu. Řešení C by znamenalo doplnění věže dlátkovou střechou a poslední varianta D přinesla studii barokního řešení s cibulovou bání a s odstupujícím polopatrem.¹⁰⁴⁾ V této době ještě nebylo známo nejstarší vyobrazení města z tzv. Würzburgského alba z let 1536–1537 a při rozhodování se kupodivu nikde neobjevuje zmínka o vedutě namalované v polovině 18. století na klenbě kostela, a tak sehrála nejdůležitější roli při projektování střechy kresba od F. B. Wernera.

KSSPPOP v Plzni nakonec po prostudování předložené dokumentace na jaře roku 1972 doporučilo vytvořit návrh střechy ve smyslu barokní úpravy celého kostela. Do konce září arch. J. Hyzler dopracoval a zpět do Plzně zaslal upravené návrhy zastřešení včetně barokního typu s cibulovou bání.¹⁰⁵⁾ Architekt František Bureš z KSSPPOP v Plzni potvrdil 23. listopadu 1972, že obdržel čtyři alternativy nové střechy a doporučil řešení D s podmínkou, „že tato varianta bude dopracována v ladnějším provedení v dolní části bání“ a bude vycházet z Wernerovy veduty.¹⁰⁶⁾

Generální rekonstrukce věže a realizace nové střechy v letech 1990–1992

Nepochybně i v důsledku začínající normalizace v Československu ustaly nakonec veškeré práce na rekonstrukci věže církevní stavby, a to až do roku 1989, kdy došlo k zásadním změnám ve společnosti. Již počátkem roku 1990 znovu probíhaly intenzivní přípravy na obnovu kostela¹⁰⁷⁾ včetně realizace nové střechy věže podle schválené „barokní“ varianty.¹⁰⁸⁾ Dosavadní stanová střecha byla snesena, takže se obyvatelům a návštěvníkům města v létě roku

100) V. Červenka – R. Lavička, Blatná. Děkanský kostel Nanebevzetí Panny Marie. Blatná 2015, s. 133–137 a obr. 140, 141 na s. 130–131.

101) NPÚ GnŘ, Sběrka fotografické dokumentace, č.neg. F044376, F044378, N058943, N058950, N09150; NPÚ ÚOP PL, Sběrka fotografické dokumentace, č.neg. 4693, 4007, 4071, 14723.

102) NPÚ ÚOP PL, Spisový archiv, Bor u Tachova, dopis tajemníka MěÚ Bor, Václava Kovářika, 23. 8. 1971; dopis P. Miloše Fialy, 18. 7. 1971.

103) NPÚ ÚOP PL, Spisový archiv, Bor u Tachova, J. Kočandrl, vyjádření 7. 6. 1971; dopis P. J. Baštáře, kdysi faráře v Boru, 24. 5. 1971; W.D. Hamperl, o. c. v pozn. 7, s. 104, 106; W.D. Hamperl ed., o. c. v pozn. 91, s. 14.

104) NPÚ ÚOP PL, Plánový archiv, Ing. arch. J. Hyzler, Studie nového zastřešení věže kostela v Boru u Tachova. SÚRPMO Praha 1972, sign. M 032-5-1336 – ve složce je mimo průvodní zprávy uložena pouze varianta A.

105) NPÚ ÚOP PL, Spisový archiv, Bor u Tachova, vyjádření, J. Kočandrl, spis ze dne 12. 4. 1972; předávací dopis, Ing. arch. J. Hyzler, 30. 9. 1972. SÚRPMO v Praze.

106) NPÚ ÚOP PL, Spisový archiv, Bor u Tachova, vyjádření, arch. F. Bureš, 23. 11. 1972.

107) Tamtéž, vyjádření, L. Gabriel, 9. 7. 1990.

108) NPÚ ÚOP PL, Spisový archiv, Bor u Tachova, zápis z kontrolního dne (dále jen KD) „Rekonstrukce kostelní věže“, 20. 9. 1990.

Obr. 24: Bor u Tachova, kostel sv. Mikuláše, Ing. arch. Josef Hyzler, návrh na zastřešení věže v gotickém stylu z roku 1972. (© NPÚ ÚOP PL, Plánový archiv, sign. M 032-5-1336).

1990 naskytl nezvyklý pohled na věž ukončenou jen korunou římsou s ochozem.¹⁰⁹⁾ Následně započala stavba střešní konstrukce za konzultací s autorem původního návrhu arch. J. Hyzlerem.¹¹⁰⁾ Již v listopadu 1990 stál krov až po lucernu, provádělo se podezdívání a tesařské práce včetně podbíjení.¹¹¹⁾ Na konci roku byla hotová tesařská konstrukce střechy i s provizorním zakrytím¹¹²⁾ a počátkem dubna 1991 skončily práce oplechováním.¹¹³⁾ Současně probíhaly další úpravy s cílem zpřístupnit veřejnosti věž i s možností vyhlídky. Pro tento účel vypracoval Ing. S. Racek ze Stavoprojektu v Plzni projekt vložené konstrukce nového schodiště¹¹⁴⁾ a úpravy zvonové stolice z důvodu snazšího

průchodu návštěvníků.¹¹⁵⁾ Realizace schodiště probíhala od podzimu roku 1991¹¹⁶⁾ do jara roku následujícího.¹¹⁷⁾ Během rekonstrukce se zvažovalo pořízení nových věžních hodin, ale kvůli nárůstu jejich ceny nakonec došlo k restaurování stávajícího stroje a jeho osazení do prosklené skříně v květnu roku 1992.¹¹⁸⁾ Současně se na dvou nejlépe viditelných stranách věže osadily nové ciferníky, východní z větší části zakryl zazděný portálek. V květnu 1992 pokryla podlahu v přízemí topinková dlažba, jejíž provedení se muselo následně opravit.¹¹⁹⁾ V červenci 1992 se prováděl nástřik vnitřního zdiva s cílem zamezit drobení a vypadávání omítek ze spár.¹²⁰⁾

Na jaře, respektive v dubnu a květnu roku 1991 probíhalo otloukání omítek na vnějšku věže.¹²¹⁾ Následovala rekonstrukce omítkového pláště zcela v intencích stanoviska architekta Libora Gabriela (1928–2018) z Památkového ústavu (dále jen PÚ) v Plzni: „omítky fasád doběhnou ke kamenným článkům a u nárožního kvádrování nebo rámování přeběhnou přes kámen v pravidelném orámování o síle cca 5 mm a v šikmém zářezu.“¹²²⁾ Z historických fotografií však vyplývá, že až do roku 1991 měla věž v nepoškozených místech omítku respektující nerovný povrch zdiva a napojující se mírně předstupujícím přechodem na

nepravidelná vnitřní čela mnohdy nestejně velkých kamenných kvádrů nárožní bosáže a okenních ostění. Při poslední obnově v 90. letech 20. století došlo sice k napodobení charakteru povrchu středověkých omítek, ale po obvodu ostění a nárožní armatury vznikla naprosto nová omítková hrana. Kolem oken se objevil pravidelný obdélný nebo lomený tvar kopírující světlý otvor a kamenná nárožní bosáž dostala charakter víceméně pravidelného zuborezu. Jedná se sice o jedno z možných řešení napojení omítky na kamenické články ve středověké architektuře, ale v případě borské věže představuje naprostý novotvar,

109) NPÚ ÚOP PL, Sběrka fotografické dokumentace – věž kostela v srpnu 1990, č. neg. 200601, foto L. Lohrová.

110) NPÚ ÚOP PL, o. c. v pozn. 108.

111) Tamtéž, 26. 11. 1990.

112) Tamtéž, 20. 9. 1990.

113) Tamtéž, 3. 4. 1991

114) NPÚ ÚOP PL, Plánový archiv, Ing. S. Racek, Bor u Tachova – kostel sv. Mikuláše, projekt na rekonstrukci schodiště a zvonové stolice ve věži. Stavoprojekt Plzeň, IX/1990, plány 1:50, sign. O 034-4-21879.

115) NPÚ ÚOP PL, o. c. v pozn. 108, 31. 10. 1991.

116) Tamtéž, 5. 9. 1991.

117) NPÚ ÚOP PL, Spisový archiv, Bor u Tachova, zápis z prohlídky kostela 11. 3. 1992.

118) NPÚ ÚOP PL, o. c. v pozn. 108, 28. 1. 1991 a 27. 5. 1992.

119) Tamtéž, 27. 5. 1992.

120) Tamtéž, 1. 7. 1992.

121) Tamtéž, 23. 5. 1991.

122) Tamtéž, Spisový archiv, Bor u Tachova, vyjádření, L. Gabriel, 9. 7. 1990, bod. č. 13, č. 14.

Obr. 25: Bor u Tachova, kostel sv. Mikuláše, věž od jihovýchodu po sejmutí stanové střechy během rekonstrukce (foto L. Lohrová, srpen 1990, © NPÚ ÚOP PL, Sběrka fotografické dokumentace, č. neg. 200601).

který nevychází z dochovaného stavu, či nálezu a výrazně tak změnil charakter vzhledu borské věže.

Kolaudační řízení ve věci rekonstrukce kostelní věže proběhlo 4. září 1992.¹²³⁾ Opravená zvonice a nově i vyhlídková věž byla následně zpřístupněna veřejnosti, která za dveřmi našla pokladnu, nové schodiště a v bývalém bytě věžného čekala návštěvníky expozice o historii města, kterou koncipoval MUDr. Karel Máca a architekt Libor Gabriel z PÚ v Plzni. Z malého muzea se vstupovalo dveřmi v jižní zdi na strážnici, nyní vyhlídkový ochoz věže.

NOVÁ STŘECHA VĚŽE NA OBZORU?

Radost z úspěšně dokončeného projektu však netrvala příliš dlouho, neboť již v roce 1993 se objevily problémy s odtokem vody z věžního ochozu¹²⁴⁾ a o rok později byla řešena reklamace odlupující se barvy z fasády právě opraveného kostela.¹²⁵⁾ V roce 2006 vyvstala potřeba opravy fasád a poškozené zadní části západního štítu lodi, dále bylo nutno na několika místech řešit zatékání, přičemž omítka a její nátěr na kostele se jevil jako dožilý.¹²⁶⁾ O tři roky později se vyskytly závažné problémy s vodou zatékající z vyhlídkového ochozu, což měla vyřešit obnova podlaho-

vých vpustí, hydroizolace a nová dlažba.¹²⁷⁾ Závady však přetrvávaly, a tak od počátku roku 2013 probíhalo jednání o zastřešení ochozu věže s odkazem, že předchází stanová střecha jej svým přesahem kryla a bránila tak zatékání.¹²⁸⁾ Nakonec po sérii jednání a úpravě řešení, které navrhl Ateliér Soukup, s. r. o. z Plzně, vydal Městský úřad v Tachově v červnu 2014 po souhlasném vyjádření NPÚ, ÚOP v Plzni kladné závazné stanovisko na úpravy věže. Schválený projekt navrhuje prodloužení přesahu současné střechy až nad zděný parapet ochozu s podepřením sloupky, aby se tak při špatném odvodnění terasy a nefunkčnosti chrličů zabránilo dalšímu poškozování exteriéru a interiéru věže.¹²⁹⁾ Vzhled kostela, respektive kostelní věže se tak možná v dohledné době opět změní?

ZÁVĚR

Středověký farní kostel v Boru byl výjimečný především tím, že sloužil několik století jako pohřební místo Švamberků, kteří sídlili na sousedním hradu a vlastnili nejen zdejší panství. Nejpozději v 80. letech 14. století si zbudovali vlastní pohřební kapli Početí Panny Marie na severní straně starého kostela, s velkou pravděpodobností v sousedství kněžiště. Nejen díky jejich péči o paměť rodu a spásu duší svých předků, ale i kvůli sporu o rožmberské dědictví si dnes můžeme do jisté míry udělat představu o podobě a vybavení pohřební kaple náhrobky, oltáře a dalším mobiliářem, která zanikla beze stopy. Součástí jejího interiéru mohl být rovněž rozměrný deskový obraz Panny Marie Klasové, který nechala kolem roku 1480 zhotovit snad Kateřina Šliková z Holíče († 1500) rovněž na památku matky Anežky (Agnes), kněžny Olešnické († 1448) a svých předků a možná i na příměluva za narození potomka snachy Markéty z Rožmitálu († 1496).

Trojice vedut města z 16. a 18. století dovoluje poznat jak celkovou podobu zaniklého středověkého kostela a jeho základní členění, tak umožňuje zpřesnit vývoj a proměnu podoby hlavního symbolu kostela a města – městské věže a zvonice se strážnicí v jednom. Ta byla postavena mezi lety 1526 – cca 1530 a měla zprvu dlátkovou střechu a ochoz ve tvaru cimbuří, po velkém požáru v roce 1647 získala nástavbu strážnice a cibulovou střechu. Když nedošlo mezi městem a patronem k dohodě o financování opravy poškozené barokní střechy, byla po jejím stržení roku 1792 vztyčena na jejím místě stanová střecha opět s lucernou na vrcholu. V letech 1908–1912 se pracovalo na projektu zvýšení a nového zastřešení věže v secesním stylu, veškeré vyhlídky na realizaci však ukončila světová válka. Při další rekonstrukci kostela vznikl v roce

123) Tamtéž, pozvánka na kolaudační řízení „Rekonstrukce kostelní věže“, 4. 9. 1992.

124) NPÚ ÚOP PL, o. c. v pozn. 92 – areál kostela sv. Mikuláše, (spisy do roku 1993–2003), pozvánka na jednání, vikář Vladimír Born, září 1993.

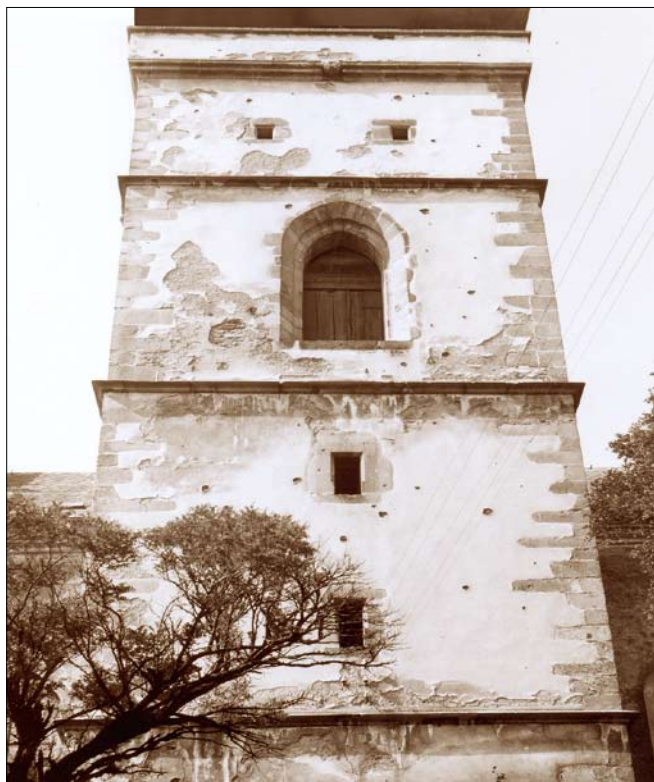
125) NPÚ ÚOP PL, Spisový archiv, Bor u Tachova, vikář Vladimír Born, 1. 6. 1994; Fa Stasur v Plzni, 20. 6. 1994 – reklamace fasády.

126) NPÚ ÚOP PL, o. c. v pozn. 92 – areál kostela sv. Mikuláše, (spisy 2004–2006), vikář Vladimír Born, 2. 1. 2006 – žádost o závazné stanovisko; vyjádření NPÚ, Ing. arch. Pohořalá, 25. 1. 2006.

127) NPÚ ÚOP PL, o. c. v pozn. 92 – areál kostela sv. Mikuláše, (spisy od roku 2007), závazné stanovisko MěÚ Tachov, 17. 7. 2009 – stavební úpravy věže.

128) Stejný příklad středověké věže s barokní střechou a otevřeným ochozem nalézáme u kostela Věch svatých v nedalekém Stříbře nebo u kostela sv. Petra a Pavla v Horšovském Týně, které by mohly být inspirací pro řešení funkčního odvodu beze změny zastřešení.

129) NPÚ ÚOP PL, Spisový archiv, Bor u Tachova, Ateliér Soukup, s. r. o., 3. prosince 2013 – pozvánka na jednání; NPÚ, L. Drncová, 19. 4. 2013 – vyjádření k opravě fasád; vikář Vladimír Born, 28. 4. 2014 – žádost o ZS; NPÚ, Ing. arch. Pohořalá, 26. 5. 2014 – vyjádření k opravě fasád; MěÚ Tachov, 4. 6. 2014 – závazné stanovisko na stavební úpravy věže.

Obr. 26: Bor u Tachova, kostel sv. Mikuláše, věž od jihu před rekonstrukcí s gotickými omítkami a jejich navázání na kamenické prvky (foto J. Pavlíková, 1964, © NPÚ ÚOP PL, Sběrka fotografické dokumentace, č. neg. 14724).

Obr. 27: Bor u Tachova, kostel sv. Mikuláše, věž od jihu po rekonstrukci omítkového pláště podle návrhu Libora Gabriela (foto J. Gryc, září 1992, © NPÚ ÚOP PL, Sběrka fotografické dokumentace, č. neg. 209834).

1972 projekt se čtyřmi variantami zastřešení, z nichž byla vybrána a dopracována „barokní“ varianta s cibulovou střechou inspirovanou vedutou F. B. Wernera. Po vynucené přestávce způsobené normalizací společnosti došlo nakonec k realizaci schválené střechy až v letech 1990–1991. Vzhledem k přetrvávajícímu problému se zatékající

Obr. 28: Bor u Tachova, věž kostela sv. Mikuláše od západu při pohledu z náměstí, červen 2020.

vodou z prostoru ochozu byl v roce 2014 schválen projekt na úpravu střechy s cílem zvětšit její přesah tak, aby zakryla ochoz.

Kostel sv. Mikuláše je po několik století dominantou města a od první třetiny 16. století se svou zvonící tvoří pendant k sousednímu vodnímu hradu s obrannou věží. Přestože dnes určuje charakter historického jádra města církevní stavba zbudovaná krátce před polovinou 18. století, nálezy druhotně užitých středověkých kamenických článků při opravě v 90. letech 20. století potvrdily, že se ze starého kostela zachovalo více než jen zvonice přistavěná ke staré svatyni v samém závěru středověku. Analýza stavebního vývoje, historických vedut a písemných pramenů tak i v tomto případě potvrzuje, že středověké kostely při mladších přestavbách nezmizely tak docela, jak by se mohlo na první pohled zdát, neboť většina stavebního materiálu byla především z ekonomických důvodů znovu použita při stavbě nových svatyní na jejich místě. Často se tak při návštěvě barokního chrámu setkáváme, byť nevědomky, s jeho středověkým předchůdcem, protože v mnoha případech došlo nejen k symbolickému, ale i k doslovnému přetavení materie středověké architektury v barokní dílo.

Tato studie vznikla v rámci dílčího cíle „Tematické průzkumy památek“ financované z institucionální podpory Ministerstva kultury na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace (IP DKRVO).

Tato studie využila databázi Czech Medieval Sources online, kterou poskytuje výzkumná infrastruktura LINDAT/CLARIAH-CZ (<https://lindat.cz>) podporovaná MŠMT ČR (projekt č. LM2018101)

PHDR. ROMAN LAVIČKA, PH.D.

NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV, ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVNÍŠTĚ V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

LAVICKA.ROMAN@NPU.CZ

ORCID ID: 0000-0002-5978-8715

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

PRAMENY

- C. Borový ed., Libri erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV. et XV., Liber III. (1385–1390). Pragae 1879.
- J. Emmeler ed., Pozůstatky desk zemských království českého roku 1541 pohořelých II. Praha 1872.
- A. Rezek – F. Mareš – J. Kalousek edd., A. XXX – Dopisy rodu Švamberkého z let 1449–1526, in: J. Kalousek ed., Archiv český, čili staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích XV. Praha 1896, s. 1–170.
- G. Schmidt, Privilegien der Herren von Schwanberg für ihre Stadt Haid, Mittheilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen, 67. Jahrgang, 1929, s. 1–36.
- R. Lomíková, Vizitační protokoly cisterciáckých klášterů ve 14. století. Diplomová práce, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin, Praha 2006, rkp.
- M. Novotný, Šlikové. Majetková struktura panství a společenské postavení rodu do roku 1487. Diplomová práce, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav hospodářských a sociálních dějin, Praha 2007, rkp.
- R. a. M. Hamsíková, P. Marie Klasová. Bor u Tachova, kostel sv. Mikuláše. Restaurátorská zpráva. Praha 1998, rkp., nestr. (uloženo v NG Praha, archiv RZ, inv. č. E 188).

Národní památkový ústav

- NPÚ GnŘ – Sbírka fotografické dokumentace.
- NPÚ ÚOP PL – Sbírka fotografické dokumentace.
- NPÚ ÚOP PL – Spisový archiv:
- Bor u Tachova, okres Tachov, složka 1706 – areál kostela sv. Mikuláše, farní č.p. 226.
- NPÚ ÚOP PL, Plánový archiv:
- J. Pýchová, Rekonstrukce kostela – rozpočet, Bor u Tachova, 12. 7. 1963, OSP Plzeň – sever, sign. O 036-4-22327.
- J. Hyzler, Ing. arch., Studie nového zastřešení věže kostela v Boru u Tachova, SÚRPMO Praha 1972, sign. M 032-5-1336
- S. Racek, Ing., Bor u Tachova – kostel sv. Mikuláše, projekt na rekonstrukci schodiště a zvonové stolice ve věži. Stavoprojekt Plzeň, IX/1990, plány 1:50, sign. O 034-4-21879.

Archiv zámku Bor

- W-D. Hamperl, Děkanský kostel sv. Mikuláše, 1987 (překlad K. Máca), rkp., Archiv zámku Bor, sign. 14a, s. 81–109.
- Kronika farnosti Boru, 1981 (překlad K. Máca – J. Brožek), rkp., Archiv zámku Bor, sign. 22a.
- H. Schächer, Fünfbuch der Stadt Haid, II. kniha – 1. sešit, Náboženské poměry, církevní stavby, Vídeň 1925 (překlad J. Brožek – J. Bradáč – K. Máca, září 1985), rkp., Archiv zámku Bor, sign. 10a.

Národní archiv Praha

- NA Praha, fond Desky zemské větší 1541–1869, inv. č. 3, Kvatern výpisů pod pečeti červený I. 1542 až 1543.
- NA Praha, fond Desky zemské větší 1541–1869, inv. č. 6, Kvatern červený II. 1544–1606.
- NA Praha, fond Desky zemské větší 1541–1869, inv. č. 92, Kvatern větší zápisný rozynový od léta 1597 do 1602 (Rosinenfarber größerer Schuldverschreibungsquatern).
- NA Praha, fond Desky zemské větší 1541–1869, inv. č. 175, Kvatern památný karafiátový od 1600 do 1601 (Nelkenfarber Gedenkquatern).
- NA Praha, fond Desky zemské větší 1541–1869, inv. č. 252, Kvatern červený 1554.

Státní oblastní archiv Třeboň

- SOA Třeboň, fond Cizí statky Třeboň (1205–1797), č. 290, listina z 23. února 1487; č. 291, listina z 24. listopadu 1495; č. 292, listina z 26. března 1500; č. 293, listina z 22. srpna 1515.

Internetové zdroje:

- Vokabulář webový. Webové hnízdo pramenů k poznání historické češtiny, dostupné online: <https://vokabular.ujc.cas.cz/>
- Heslo kůr, Elektronický slovník staré češtiny. Praha, oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR v Praze; J. Gebauer, Slovník staročeský I–II. Praha 1903 a 1916.

LITERATURA

- Anderle, J. – Procházka, Z. 2010: Dějiny a stavební vývoj kaple a hrobky na hradě Švamberku-Krasíkově, in: Castellologica Bohemica 12, s. 193–236.
- Benešová, K. 2001: 2.233 – Hrad Bor u Tachova, in: K. Benešová – P. Chotěbor – T. Durdík a kol., Deset století architektury 2. Architektura gotická. Praha, s. 306.
- Benešová, K. 2009: Čechy doby jagellonské (1471–1526), in: P. Kratochvíl ed., Velké dějiny země Koruny české: Architektura. Praha, s. 231–282.
- Burdová, P. 1986: Úřad desek zemských, in: Sborník archivních prací 36, č. 2, s. 273–381.
- Bystřický, V. 2018: Nejstarší známá vyobrazení města Boru (u Tachova) s Přimdou a města Stříbra z roku 1536–1537, in: Minulostí západomožského kraje 53, s. 7–56.
- Červenka, V. – Lavička, R. 2015: Blatná. Děkanský kostel Nanebevzetí Panny Marie. Blatná.
- Hamperl, W-D. ed. 2013: Haider Pfarrchronik (1777–1945), Band II. Band 12 der Reihe „Schriften zur Tachauer Heimatgeschichte“. Altenmarkt (I. Auflage).
- Hruška, M. – Koráb, J. edd. 1883: Kniha pamětní král. krajského města Plzně od roku 775 až 1870. Plzeň.
- Chlíbec, J. – Roháček, J. 2020: Šlechtické nekropole doby jagellonské a raného novověku – jejich význam a funkce: Bechyně a Němčice, Zprávy památkové péče 80, č. 2, s. 200–208.
- Jánský, J. 2006: Páni ze Švamberka. Pětisetletá saga rodu s erbem labutě. Domažlice.
- Klein, D. 1999: Kulturdenkmäler in den historischen deutschen Siedlungsgebieten von Böhmen – Mähren – Schlesien. Politische Bezirk Tachau (Gebietsstand 1930). München.
- Köferl, J. 1890: Der politische Bezirk Tachau. Eine Heimatskunde für Haus und Schule. Tachau.
- Kortanová, G. M. ed. 2021: Z kronik města Boru. 2. sborník, r. 2021. Bor.
- Kozák, J. – Mžýková, M. 1987: F. B. Wernera ikonografická inventarizace Čech, Moravy a moravského Slezska, Umění XXXV, č. 4, s. 289–303.
- Král, P. 2007: Kult předků. Paměť a smrt v myšlení české šlechty na počátku novověku, in: V. Bůžek – P. Král edd., Paměť urozenosti. Praha, s. 173–187.
- Kubeš, J. 1999: Švamberký dvůr v Třeboni v letech 1611/1612–1620, in: V. Bůžek – P. Král edd., Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku. Opera historica 7. České Budějovice, s. 441–468.
- Kubíková, A. 2011: Testament posledního Rožmberka, in: M. Gaží ed., Rožmberkové. Rod českých velmožů a jeho cesta dějinami. České Budějovice, s. 104–105.
- Kuča, K. 1996: Města a městečka v Čechách a na Moravě a ve Slezsku I. A-G. Praha.
- Kuthan, J. 2010: Královské dílo za Jiřího z Poděbrad a dynastie Jagellonců 1. Král a šlechta. Praha.

- Lavička, R. 2013: Pozdně gotické kostely na rožmberském panství. České Budějovice.
- Lavička, R. 2021: Zapomenutý špitál sv. Alžběty v Boru u Tachova a jeho výstavba v letech 1515–1518... neb potom Buoh vie, kdy bychom [se] biskupa dočkali, aby jej posvětil, *Průzkumy památek* XXVIII, č. 2, s. 85–106.
- Mádl, M. 2015: Nástěnné malířství v západních Čechách 17. a 18. století, in: A. Steckerová – Š. Vácha edd., *Vznešenost & zbožnost. Barokní umění na Plzeňsku a v západních Čechách*. Plzeň, s. 130–158.
- Mareš, F. ed. 1893–1895: Materialie k dějinám umění, uměleckého průmyslu a podobným, in: *Památky archaeologické a místopisné* XVI, č. 7–8, Praha, sl. 466–478.
- Marsch, A. 2010: Friedrich Bernhard Werner 1690–1776. *Corpus seiner europäischen Städteansichten, illustrierten Reisemanuskripte und der Topographien von Schlesien und Böhmen-Mähren*. Weissenhorn.
- Mencl, V. 1978: Architektura, in: J. Homolka – J. Krása a kol., *Pozdně gotické umění v Čechách*. Praha 1978. s. 73–166.
- Menclová, D. 1972: *České Hrady 2*. Praha.
- Nováček, K. a kol. 2010: Kladrubský klášter 1115–1421. Osídlení – architektura – artefakty. Plzeň.
- Novobilský, M. – Rožmberský, P. 1997: Hrad Krasíkov neboli Švamberk. Plzeň.
- Pánek, J. 1989: *Poslední Rožmberkové*. Praha.
- Poche, E. ed. 1977: *Umělecké památky Čech 1. A–J*. Praha.
- Radová-Štiková, M. 1958: Sklípková klenba, *Příspěvek k dějinám pozdně gotické architektury*, *Umění* VI, č. 3, s. 217–238.
- Radová, M. – Rada, O. 1998: *Kniha o sklípkových klenbách*. Praha.
- Razím, V. 2010: Středověká opevnění Českých měst 2/1. *Katalog Čechy*. Praha.
- Royt, J. 1995: Desková malba, in: J. Fajt ed., *Gotika v západních Čechách II*. Plzeň, s. 456–471.
- Sedláček, A. 1868: Hroby pánů ze Švamberka, in: *Památky archaeologické a místopisné* VII, č. 5, Praha, sl. 449–451.
- Sedláček, A. 1905: Hrady, zámky a tvrze království Českého 13. Plzeňsko a Loketský. Praha.
- Šimůnek, R. 2005: Paměť a tradice v prostředí české šlechty v pozdním středověku, *Medievalia Historica Bohemica* 10, s. 199–246.
- Šimůnek, R. 2009: Historikův virtuální svět. Interiér kostela jako typ reprezentativního prostoru v pozdně středověkých Čechách, in: M. Nodl – F. Šmahel edd., *Rituály, ceremonie a festivity ve střední Evropě 14.–15. století*. Praha, s. 257–298.
- Šimůnek, R. 2013: *Reprezentace české středověké šlechty*. Praha.
- Záruba, F. 2016: *Hradní kaple III. Doba poděbradská a jagellonská*. Praha.

DIE KIRCHE ST. NIKOLAUS IN HAID BEI TACHAU / BOR U TACHOVA IN DER ZEIT DES MITTELALTERS

DIE GESTALT EINES VERSCHWUNDENEN GOTTESHAUSES, DIE NEKROPOLE DES GESCHLECHTS DER SCHWANBERGER UND DER WANDEL DES TURMS IM LAUFE DER JAHRHUNDERTE

Die mittelalterliche Pfarrkirche diente über mehrere Jahrhunderte als Begräbnisplatz der Schwanberger, die auf der benachbarten Burg ihren Sitz hatten und die hiesige Herrschaft besaßen. Spätestens in der 80er Jahren des 14. Jahrhunderts erbauten sie sich an der Nordseite der Kirche eine Begräbniskapelle. Dank ihrer Sorge um das Andenken an das Geschlecht und um die Erlösung der Seelen ihrer Vorfahren können wir uns eine ungewöhnlich gute Vorstellung von dem Aussehen und der Ausstattung der verschwundenen Kapelle mit Grabsteinen, Altären und anderen Einrichtungsgegenständen machen. Bestandteil ihrer Ausstattung könnte ebenfalls ein größeres Gemälde einer Maria im Ährenkleid gewesen sein, das Katharina Schlik von Weißenburg (Kateřina Šliková z Holíče, † 1500), Gemahlin von Bohuslav VII. von Schwanberg († 1490) anfertigen ließ.

Drei Veduten der Stadt vom 16. bis zum 18. Jahrhundert ermöglichen sowohl, die Gesamtanlage der verschwundenen Kirche und ihre grundlegende Gliederung zu erkennen, als auch die Entwicklung und den Wandel der Gestalt des Hauptsymbols der Kirche und Stadt – Stadtturm und Glockenturm mit Turmwache in einem – zu präzisieren. Der zwischen 1526 und ca. 1530 errichtete Turm hatte ursprünglich ein Keildach und einen Umgang mit Zinnen, nach dem großen Brand im Jahr 1647 erhielt er einen Aufbau für die Turmwache und ein Zwiebdach. Auch als es zwischen der Stadt und dem Patron nicht zu einer Übereinkunft über die Finanzierung der Reparatur des barocken Dachs kam, wurde nach seinem Abriss 1792 an seiner Stelle ein Zeltdach wiederum mit Laterne auf der Spitze errichtet. 1908–1912 arbeitete man an einem Projekt zur Erhöhung und Neueindachung des Turms im Jugendstil, alle Hoffnungen auf eine Realisierung endeten jedoch mit dem Weltkrieg. Bei einer weiteren Renovierung der Kirche entstand 1972 ein Projekt mit vier Varianten von Dacheindeckungen, von denen die durch die Vedute von F. B. Werner inspirierte, „barocke“ Variante ausgewählt und bearbeitet wurde. Nach einer durch die sog. „Normalisierung“ der Gesellschaft

nach 1968 verursachten Unterbrechung kam es erst 1990–1991 zur Realisierung des genehmigten Dachs. Aufgrund von Problemen mit eindringendem Wasser wurde 2014 ein Projekt zur Dachreparatur genehmigt, mit dem Ziel, den Dachüberstand so zu vergrößern, dass er den Umgang deckt.

Die St.-Nikolaus-Kirche ist seit mehreren Jahrhunderten die Dominante der Stadt und bildet seit dem ersten Drittel des 16. Jahrhunderts mit ihrem Glockenturm das Pendant zur benachbarten Wasserburg mit ihrem Wehrturm. Obwohl die überwiegende Mehrheit der heutigen Gebäude kurz vor der Mitte des 18. Jahrhunderts erbaut wurde, bestätigten die Funde von sekundär genutzten mittelalterlichen Werksteinen bei Restaurierungsarbeiten in den 90er Jahren des 20. Jahrhunderts, dass von der alten Kirche sich mehr erhalten hat, als nur der Glockenturm, der ganz am Ende des Mittelalters an das alte Gotteshaus angebaut wurde. Die Analyse der Bauentwicklung, historischen Veduten und schriftlichen Quellen bestätigt somit auch in diesem Falle, dass die mittelalterliche Kirche bei den jüngeren Umbauten nicht so gänzlich verschwunden ist, wie es beim ersten Blick scheinen mag, sondern dass der größte Teil des Baumaterials beim Bau neuer Gotteshäuser an ihrer Stelle vor allem aus ökonomischen Gründen wiederverwendet worden ist. Oft begegnet man somit beim Besuch einer barocken Kirche, wenn auch unwissentlich, ihrem mittelalterlichen Vorgänger, weil es in vielen Fällen nicht nur symbolisch, sondern auch buchstäblich zu einer Umformung der Materie der mittelalterlichen Architektur in ein barockes Werk kam.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: *Haid bei Tachau / Bor u Tachova, Grundriss der Stadt. Die Kirche St. Nikolaus ist auf dem Platz und die Burg ist am unteren Rand des Grundrisses eingezeichnet, sog. Kaiser(pflicht)exemplar der Mappe des Franziszeischen (stabilen) Katasters, 1839 (© ČÚZK, Ústřední Archiv [Tschechisches Amt für Landvermessung und Kataster, Zentralarchiv])*

- Abb. 2: Haid bei Tachau, St. Nikolaus von Südosten beim Blick vom Burgturm, Juni 2022 (wenn nicht anders angegeben alle Fotos R. Lavička).
- Abb. 3: Haid bei Tachau, Burg, ehemaliger Sitz der Schwanberger von Nordwesten beim Blick vom Turm von St. Nikolaus, Juni 2022.
- Abb. 4: Haid bei Tachau, St. Nikolaus von Südosten beim Blick vom Platz, Juni 2022.
- Abb. 5: Haid bei Tachau, St. Nikolaus von Nordosten beim Blick vom Platz, Juni 2022.
- Abb. 6: Haid bei Tachau, St. Nikolaus, Maria im Ährenkleid mit Wappen der Donatoren am oberen Rand, um 1480 (Kopie des Gemäldes), Juni 2022.
- Abb. 7: Haid bei Tachau, St. Nikolaus, sekundär verwendete mittelalterliche Werksteine in der nordöstlichen Ecke des Presbyteriums (Foto J. Gryc, 1992, © NPÚ, ÚOP [Nationales Denkmalinstitut, Gebietsfacharbeitsstelle] in Pilsen, Sammlung der fotografischen Dokumentation, Neg.-Nr. 211 566).
- Abb. 8: F. B. Werner, Vedute von Haid bei Tachau von 1715–1738, Detail mit der Darstellung der mittelalterlichen Kirche St. Nikolaus (Foto B. Končinský, 1942, © NPÚ, GnŘ [Nationales Denkmalinstitut, Generaldirektion] Prag, Sammlung der fotografischen Dokumentation, Inv.-Nr. 26.165).
- Abb. 9: Haid bei Tachau, St. Nikolaus, Turminneres von Norden mit Treppe von 1991, August 2021.
- Abb. 10: Haid bei Tachau, St. Nikolaus, Turminneres, Westwand mit Gewölbestirn und Resten von Putz mit Anstrichen, die zu einem älteren Bau gehören, August 2021.
- Abb. 11: Haid bei Tachau, St. Nikolaus, Turm, Nordfenster des Glockengeschosses, zugemauert 1754, August 2021.
- Abb. 12: M. Gerung, Vedute von Haid bei Tachau von 1536–1537 (© Universitätsbibliothek Würzburg, Sign. Delin VI, 5, 30).
- Abb. 13: V. T. S. Schmidt, Vedute von Haid bei Tachau von 1746–1749 am Gewölbe des Presbyteriums von St. Nikolaus, Juni 2022.
- Abb. 14: F. B. Werner, Vedute von Haid bei Tachau von 1715–1738 (Foto B. Končinský, 1942, © NPÚ, GnŘ Prag, Sammlung der fotografischen Dokumentation, Inv.-Nr. 26.165).
- Abb. 15: Haid bei Tachau, St. Nikolaus, Portal in den Turm mit der Datierung 1526 im Türsturz (Foto Státní památkový úřad [Staatliches Denkmalamt], vor 1945, © NPÚ, GnŘ Prag, Sammlung der fotografischen Dokumentation, Inv.-Nr. F 44.379).
- Abb. 16: M. Gerung, Vedute von Haid bei Tachau von 1536–1537, Detail mit der Darstellung der mittelalterlichen Gestalt der Kirche St. Nikolaus (© Universitätsbibliothek Würzburg, sign. Delin VI, 5, 30).
- Abb. 17: Haid bei Tachau, St. Nikolaus, Grundriss des mittelalterlichen Turms – A/ Erdgeschoss und B/ 1. OG mit schraffierter Hervorhebung des älteren Mauerwerks, C/ 2. OG und D/ Glockengeschoss mit akustischen Schalfenstern (Zeichnung R. Lavička, 2022).
- Abb. 18: Haid bei Tachau, St. Nikolaus, Inneres des mittelalterlichen Turms auf dem Niveau des Umgangs – A/ Westwand mit hervorgehobenem Gewölbebogen und tragendem Gurt, B/ Nordwand mit tragendem Gurt und vermauertem Fenster des Glockengeschosses mit Durchgang zum Dachboden des barocken Schiffs, C/ Ostwand mit hervorgehobenem Block älteren Mauerwerks und tragendem Gurt, rechts unten Eingang zum Erdgeschoss, rechts oben vermauertes, kleines Portal zur Bedienung der Winde (Zeichnung R. Lavička, 2022).
- Abb. 19: V. T. S. Schmidt, Vedute von Haid bei Tachau von 1746–1749 am Gewölbe des Presbyteriums, Detail der Kirche St. Nikolaus, Juni 2022.
- Abb. 20: Haid bei Tachau, St. Nikolaus, Turm von Südosten mit dem Zeltdach von 1792, im letzten Geschoss ein offensichtlich zugemauertes Portal zur Bedienung der Winde (Foto F. Bureš, 1962, © NPÚ, ÚOP in Pilsen, Sammlung der fotografischen Dokumentation, Neg.-Nr. 4007).
- Abb. 21: Haid bei Tachau, St. Nikolaus, Architekt Franz Schmitz, Entwurf zur Erhöhung und Eindachung des Turms im Jugendstil (© NPÚ, ÚOP in Pilsen, Spisový archiv, Bor u Tachova, okres Tachov [Schriftarchiv, Haid bei Tachau, Bezirk Tachau], Ordner 1706).
- Abb. 22: Haid bei Tachau, St. Nikolaus, Ansicht von Osten mit der ursprünglichen barocken Gliederung der Fassaden (Foto F. Bureš, 1962, © NPÚ, ÚOP in Pilsen, Sammlung der fotografischen Dokumentation, Neg.-Nr. 4071).
- Abb. 23: Haid bei Tachau, St. Nikolaus, südwestliche Ecke des Schiffs mit der ursprünglichen barocken Gliederung der Fassaden (Foto Státní památkový úřad, vor 1945, © NPÚ, GnŘ Prag, Sammlung der fotografischen Dokumentation, Inv.-Nr. F 44.376).
- Abb. 24: Haid bei Tachau, St. Nikolaus, Ing. arch. Josef Hyzler, Entwurf für die Eindachung des Turms im gotischen Stil von 1972 (© NPÚ, ÚOP in Pilsen, Planarchiv, Sign. M 032-5-1336).
- Abb. 25: Haid bei Tachau, St. Nikolaus, Turm von Südosten nach Abnahme des Zeltdachs während der Renovierung (Foto Lohrová, August 1990, © NPÚ, ÚOP in Pilsen, Sammlung der fotografischen Dokumentation, Neg.-Nr. 200601).
- Abb. 26: Haid bei Tachau, St. Nikolaus, Turm von Süden vor der Renovierung mit gotischem Putz und seiner Anbindung an die Werksteine. (Foto J. Pavlíková, 1964, © NPÚ, ÚOP in Pilsen, Sammlung der fotografischen Dokumentation, Neg.-Nr. 14 724).
- Abb. 27: Haid bei Tachau, St. Nikolaus, Turm von Süden nach der Renovierung des Putzmantels nach einem Entwurf von Libor Gabriel (Foto J. Gryc, September 1992, © NPÚ, ÚOP in Pilsen, Sammlung der fotografischen Dokumentation, Neg.-Nr. 209834).
- Abb. 28: Haid bei Tachau, Turm der Kirche St. Nikolaus von Westen beim Blick vom Platz, Juni 2022.

(Übersetzung S. Bartilla)